

KRZYSZTOFORY

Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

36

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa

Kraków 2018

Recenzenci zeszytu nr 36 / Reviewers of Volume No. 36

MHK: Wojciech Baliński, Monika Bednarek, Elżbieta Firlet, Ewa Gaczoł, dr Piotr Hapanowicz, Klaudia Kaczmarczyk, dr Iwona Kawalla-Lulewicz, Marta Marek, Janusz T. Nowak, Piotr Opaliński, Jacek Salwiński, Magdalena Smaga, Joanna Strzyżewska, dr Andrzej Szoka, Maria Zientara, dr Jacek Zinkiewicz
oraz / and

prof. Michał Baczkowski (UJ), prof. Wojciech Bałus (UJ), prof. Czesław Brzoza (UJ), prof. Jacek Chrobaczyński (UP w Krakowie), dr Janusz Firlet (Zamek Królewski na Wawelu), dr hab. Łukasz Gawęł (UJ), prof. Dariusz Kosiński (UJ), dr Marta Wardas-Lasoń (AGH), dr Konrad Meus (UP w Krakowie), dr hab. Janusz Mierzwa (UJ), prof. Piotr Mikietyński (UJ), dr Michał Pręgoski (Politechnika Warszawska), dr hab. Paweł Rodak (Uniwersytet Paris-Sorbonne), prof. Mariusz Wołos (UP w Krakowie), dr hab. Marek Zgórniak (UJ)

Redaktor / Editor: Anna Biedrzycka

Projekt graficzny / Graphic Design: Monika Wojtaszek-Dziadusz

Tłumaczenie na język angielski / Translation into English: Michał Szymonik

Ilustracje / Illustrations:

Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK), Archiwum Towarzystwa Sztuk Pięknych w Krakowie, Biblioteka Jagiellońska (BJ), Biblioteka Narodowa (BN), Biblioteka Naukowa PAN i PAU w Krakowie (BN PAN i PAU), Muzeum Historyczne Miasta Krakowa (MHK), Muzeum Narodowe w Kielcach, Muzeum Narodowe w Krakowie (MNK), Muzeum Narodowe w Warszawie (MNW), Muzeum Śląska Cieszyńskiego, Österreichischen Staatsarchiv, oddział Kriegsarchiv; archiwa rodzinne Elżbiety i Krzysztofa Malinowskich, rodziny Wolnych, Wiesława Bielaka, Jacka Golańskiego, Pawła Guzika, Bogusława Micińskiego, Andrzeja Micińskiego, Bożeny Sobuckiej
oraz / and:

Elżbieta Firlet, Janusz Firlet, Jacek Golański, Grzegorz Jezowski, Andrzej Janikowski, Tomasz Kalarus, Piotr Ligier, Witold Migal, Jakub Michał Niebylski, Mateusz Niemiec, Piotr Opaliński, Paweł Suchanek, Łukasz Szatanek, Kinga Tarasek

Skład, przygotowanie do druku / Typesetting: Jacek Łucki

ISSN 0137-3129

© Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Kraków, 2018

Wydawca / Publisher:

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Rynek Główny 35, 31-011 Kraków
www.mhk.pl

www.mhk.pl/krzysztofor

Nakład: 500 egz. / An edition of 500 copies

Druk / Print: Drukarnia Legra

Rocznik jest wpisany do wykazu czasopism naukowych prowadzonego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (część B, poz. 835). Pierwotną wersją czasopisma jest wersja drukowana / The annual is listed in the register of research periodicals kept by the Ministry of Science and Higher Education (Part B, item 835). The periodical originally comes out in print

Rada Naukowa czasopisma Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa / Scientific Council of the *Krzysztofory. Scientific Bulletin of the Historical Museum of the City of Kraków*:

PROF. DR HAB. ZDZISŁAW NOGA (przewodniczący / President) (Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie / Muzeum Historyczne Miasta Krakowa)

DR ANTONI BARTOSZ (Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie)

PROF. DR HAB. JACEK CHROBACZYŃSKI (Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie)

DR PÉTER FARBAKY (Budapesti Történeti Múzeum, Węgry)

DR HAB. JACEK GAUDECKI (Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie)

DR HAB. JACEK GÓRSKI (Muzeum Archeologiczne w Krakowie)

PROF. DR HAB. DARIUSZ KOSIŃSKI (Uniwersytet Jagielloński)

PROF. DR HAB. PIOTR KRASNY (Uniwersytet Jagielloński)

DR HAB. ANNA NIEDŹWIEDŹ (Uniwersytet Jagielloński)

PROF. DR HAB. JACEK PURCHLA (Uniwersytet Jagielloński / Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie)

DR VOLKER RODEKAMP (Stadtgeschichtliches Museum Leipzig, Niemcy)

Kolegium Wydawnicze Muzeum Historycznego Miasta Krakowa / Editorial Board of the Historical Museum of the City of Kraków:

MICHAŁ NIEZABITOWSKI (przewodniczący / President)

MARCIN BARAN

ANNA BIEDRZYCKA

ELŻBIETA FIRLET

EWA GACZOŁ

DR PIOTR HAPANOWICZ

PROF. DR HAB. ZDZISŁAW NOGA

WACŁAW PASSOWICZ

JACEK SALWIŃSKI

JOANNA STRZYŻEWSKA

DR ANDRZEJ SZOKA

MARIA ZIENTARA

Redaktor naczelny / Editor-in-chief:

MICHAŁ NIEZABITOWSKI

Między armią austro-węgierską a Wojskiem Polskim. Zarys studium biograficznego korpusu oficerskiego krakowskiego 16 pułku piechoty Obrony Krajowej (16 pułku strzelców)

Informacje o autorze: dr, historyk, adiunkt MHK, Dom Zwierzyniecki, oddział Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, <https://orcid.org/0000-0003-3375-8427>

Information about the author: PhD, historian, Associate Curator at the Historical Museum of the City of Kraków, Zwierzyniec House, the Historical Museum of the City of Kraków, <https://orcid.org/0000-0003-3375-8427>

Abstrakt: Artykuł omawia zasady organizacji armii austro-węgierskiej po 1868 roku ze szczególnym uwzględnieniem jednostek Obrony Krajowej. Bardziej szczegółowo zajmuję się opisem sformowania 16 pułku piechoty Obrony Krajowej (16 pułk strzelców) oraz pochodzenia jego żołnierzy przed i podczas I wojny światowej. Osobny rozdział dotyczy udziału pułku w działaniach wojennych 1914–1918. Wzmiankuje także o przejściu jednostki na służbę w Wojsku Polskim. Kolejna duża część dotyczy losów oficerów jednostki podczas I wojny światowej oraz w latach 1918–1939. Artykuł omawia zasady formowania korpusu oficerskiego w armii austro-węgierskiej ze szczególnym uwzględnieniem oficerów rezerwy, czyli cywilów legitymujących się minimum maturą, którzy po przeszkoleniu mieli uzyskać najniższe stopnie oficerskie.

Najważniejsze ustalenia artykułu dotyczą właśnie ich losów po zakończeniu I wojny światowej. *Gros* spośród oficerów pułku wstąpiło po 1918 roku do Wojska Polskiego, wykorzystując swoje umiejętności, a nierzadko oddając życie podczas walk o granice II Rzeczypospolitej. Dzięki analizie statystycznej ich losów udało się częściowo zweryfikować funkcjonujące w polskiej historiografii sądy, m.in. obalić tezę, że jednostki austro-węgierskie po 1918 roku były przekształcane w odpowiadające im terytorialnie pułki Wojska Polskiego. Analiza losów oficerów 16 pp Obrony Krajowej wykazała, że oficerowie tej jednostki, dość masowo wstępujący do Wojska Polskiego, bynajmniej nie byli kierowani jedynie do 20 pp ziemi krakowskiej, który uchodził za kontynuatora dawnej jednostki austriackiej. Owszem, stanowili oni dużą grupę oficerów polskiego pułku, jednak większość dawnych oficerów 16 pp już w 1918 i 1919 roku została rozrzucona po innych jednostkach i przydzielonych. Także analiza prozopograficzna losów oficerów 16 pp w latach

1918–1939 wykazała, że nie osiągnęli oni znaczących stanowisk w Wojsku Polskim, dość szybko odchodząc ze służby i przechodząc do cywila.

243

Between the Austro-Hungarian Army and the Polish Army. An Outline of a Biographical Study of the Officer Corps of the 16th Imperial-Royal Home Guard Regiment in Kraków (16th Riflemen Regiment)

Abstract: The article discusses the organization of the Austro-Hungarian army after 1868 with particular emphasis on the units of the k.k. Landwehr (Imperial-Royal Home Guard). A more detailed account has been provided of the formation of the 16th Imperial-Royal Home Guard Infantry Regiment (*Landwehbrinfanterieregiment*), since 1917 known as the 16th Riflemen Regiment (*Schützen-Regimenter*), and of the background of the servicemen in its ranks before and during World War I. A separate section has been devoted to the involvement of the regiment in the warfare of 1914–1918. A brief reference has been made to how the unit came under the command of the Polish Army. In another part of the article, the lives of officers who served in the unit during World War I and in 1918–1939 have been presented at length. The text discusses how the officer corps was formed in the Austro-Hungarian army, focusing on the reserve officers, or civilians who completed at least secondary education followed by the school-leaving exam known as the *matura*, earmarked for lowest-ranking officers undergoing prior military training.

It is what happened to those officers after World War I that the most important findings in the article are about. The majority of them joined the Polish Army after 1918, drawing on what they had learnt and often laying down their lives in the fight for the borders of Poland at the dawn of the interwar period. A statistical analysis of those men's biographies has permitted a revision of some of the opinions that prevailed in Polish historiography, including by disproving the argument that after 1918, Austro-Hungarian units were transformed into their territorially equivalent regiments of the Polish Army. As revealed by an analysis of the biographies of officers of the 16th *Landwehbrinfanterieregiment*, those officers, who would join the Polish Army

en masse, were not assigned only to the 20th Infantry Regiment of the Kraków Region, considered the continuator of the former Austrian unit. They were indeed numerous among the officers in that Polish regiment, but most of the former officers of the 16th Regiment were deployed to other units and got different postings already in 1918 and 1919. Furthermore, a prosopographical analysis of the careers of officers of the 16th Infantry Regiment in 1918–1939 has shown that they did not rise high in the ranks of the Polish Army but quit the service rather quickly and returned to civilian life.

Słowa kluczowe: armia austro-węgierska, Wojsko Polskie, Galicja, Kraków, I wojna światowa, oficerowie

Keywords: Austro-Hungarian Army, Polish Army, Galicia, Kraków, World War I, officers

244

Wstęp

Niniejszy artykuł ma za zadanie przedstawić czytelnikowi dzieje pewnej specyficznej zbiorowości ludzkiej, jaką był korpus oficerski jednej z austro-węgierskich jednostek wojskowych, czyli 16 pp Obrony Krajowej. Jednostki pod pewnymi względami ważnej, gdyż rekrutującej się z zachodniej części Galicji i z Krakowa, a przez to w znacznej mierze – zarówno jeżeli chodzi o żołnierzy, jak i oficerów – złożonej z Polaków. Jej losy przed i podczas I wojny światowej są dość słabo znane polskiemu czytelnikowi, mimo że wielu spośród dzisiaj żyjących mieszkańców Krakowa i jego okolic miało przodków służących właśnie w tym oddziale. Podobnie nikt nie zbadał losów korpusu oficerskiego (zawodowego i rezerwowego) po I wojnie światowej i tego, co działo się z ludźmi, którzy byli w pewnej mierze elitami umysłowymi (oficerami rezerwy w Austro-Węgrzech mogły zostać osoby legitymujące się ukończeniem minimum szkoły średniej, a często w tej grupie byli inżynierowie i lekarze). W artykule skupiłem się – z racji licznej grupy i różnej dostępności źródeł – głównie na biografiach wojskowych oficerów zawodowych i rezerwy 16 pp Obrony Krajowej i nawet ten dość wybiórczy aspekt daje pewne pojęcie o losach i karierach tych ludzi.

Niniejszy tekst traktuję jako punkt wyjścia do dalszych badań i zasygnalizowanie tematu, być może interesującego tak dla naukowców, jak i pasjonatów historii (lub genealogii). Pracę oparłem na analizie kilku źródeł o proveniencji wojskowej, jaką były dość regularnie publikowane spisy oficerów i urzędników wojskowych, ukazujące się zarówno w czasach austriackich, jak i w II Rzeczypospolitej. Powyższe źródła dla najbardziej dynamicznego okresu 1918–1920 uzupełniłem o analizę „Dzienników Rozkazów” szczebla zarówno centralnego (warszawskiego), jak i lokalnego. Sporym uzupełnieniem była także analiza list strat austro-węgierskich z lat 1914–1918 i polskich z lat 1918–1921.

Tekst podzieliłem na kilka części, omawiając zagadnienia związane z wojskowością austro-węgierską, rolą korpusu oficerskiego w Austro-Węgrzech i sposobach jego uzupełniania, organizacją 16 pp Obrony Krajowej, jego losami podczas I wojny światowej, dość pobieżnie sygnalizując przejście jednostki do Wojska Polskiego w 1918 roku, by następnie skupić się na zestawieniu biograficznym karier oficerów 16 pp w Wojsku Polskim. Artykuł zamykam próbą analizy statystycznej losów oficerów i postawieniem celów badawczych na przyszłość.

Zarys organizacji armii austro-węgierskiej na początku XX wieku ze szczególnym uwzględnieniem formacji Obrony Krajowej

Armia monarchii Habsburgów austriackich w okresie swojego istnienia przechodziła liczne zmiany organizacyjne, dostosowując się do zmieniających się realiów prowadzenia wojny, a także do zmian politycznych, jakie miały miejsce na terenie władztwa austriackiego.

Zaczątków kształtu armii austro-węgierskiej w jej stanie z 1914 roku należy doszukiwać się już w 1868 roku. Po przegranej wojnie z Prusami w 1866 roku oprócz przebudowy państwa w dualistyczną monarchię austro-węgierską zaczęto zmieniać także podstawy systemu militarnego państwa. Armia została dogłębnie zreformowana i dostosowana do struktury organizacyjnej państwa.

Armia austro-węgierska w okresie 1867–1914 dzieliła się na pięć¹ członów. Podstawową strukturą była tzw. armia wspólna (k.u.k. Heer), podlegająca ministerstwu wojny. Wspólna dla obu członów monarchii była Marynarka Wojenna (k.u.k. Kriegsmarine). Kolejne dwa człony to austriacka i węgierska Obrona Krajowa (k.k. Landwehr oraz A Magyar Kiralyi Honvedseg). Podlegały one ministrom obrony krajowej odpowiednim dla obu członów państwa. Oddziały węgierskiej Obrony Krajowej wyróżniały się węgierskim językiem rozkazodawstwa². Dodatkowymi formacjami armii, od lat osiemdziesiątych XIX wieku, były oddziały Pospolitego Ruszenia (Landsturm). Powoływano do nich starszych rezerwistów, nienadających się z powodu wieku lub stanu zdrowia do służby w jednostkach armii wspólnej i Obrony Krajowych.

Jednostki Obrony Krajowych – zwane w języku polskim popularnie Landwerą i Honwedem – były teoretycznie jednostkami drugiego rzutu, przeznaczonymi do akcji na terenie własnego państwa. Początkowo część austriacka obrony krajowej borykała się z dużymi problemami finansowymi i kadrowymi, będąc *de facto* słabą liczebnie milicją. Dopiero korzystając z praktyki Węgrów, którzy dążyli do stworzenia z Honwedem armii narodowej, austriacka Landwera zaczęła zyskiwać na sile. W 1889 roku wprowadzono stały kontyngent rekruta do Landwery i rozpoczęto tworzenie pułków kadrowych. W 1893 roku (na mocy ustawy z 25 grudnia) Landwerę przekształcono oficjalnie w wojsko stałe drugiego rzutu. W latach 1898–1901 dotychczasową strukturę pułkową przekształcono, dodając dowództwa dywizji i brygad. W praktyce jednostki obrony krajowej podczas I wojny światowej były wykorzystywane tak samo jak formacje armii wspólnej. Tym bardziej, że do 1914

¹ Sześć członów, jeżeli rozróżnić oddziały Pospolitego Ruszenia w Przedlitawii od oddziałów w Zalitawii.

² Pułki chorwacko-slawońskie na mocy subunii z 1868 r. posługiwały się językiem serbochorwackim.

„Zbiórka na Legjony, wdowy i sieroty” wśród żołnierzy 16 pp Obrony Krajowej, Ukraina, 1918, autor fotografii nieznan; w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie, nr inw. BZS.RKPS.9629.32, digitalizacja PAU, projekt PAUart, domena publiczna

roku pierwotne jednostki kadrowe zostały przekształcone we w pełni sprawne jednostki liniowe, tuż przed I wojną światową wyposażone w formacje artyleryjskie³.

Obrona Krajowa – podobnie jak armia wspólna – uzupełniana była na zasadzie terytorialnej. Poszczególne pułki Landwery miały przydzielone okręgi uzupełnień, zazwyczaj nieco większe od okręgów uzupełnień pułków armii wspólnej⁴.

Rekrutacja do jednostek Obrony Krajowej następowała równocześnie z poborem do armii wspólnej. Uzupełnianie formacji precyzowała ustawa wojskowa z 5 grudnia 1868 roku (*Wehrgesetz*). Ustawa wprowadzała powszechny obowiązek służby wojskowej⁵. Osoby zwolnione ze służby wojskowej lub uznane za niezdolne do niej musiały opłacić specjalny podatek, taksę wojskową. Obowiązek służby wojskowej trwał dla rekruta przez 12 lat⁶. W zależności od zakwalifikowania go do odby-

cia służby wojskowej w jednostkach armii wspólnej, Marynarki Wojennej, Obrony Krajowej lub przeniesienia do rezerwy różnie rozkładała się długość okresów służby w linii i rezerwie. Kolejne reformy miały miejsce w 1882, 1886 oraz 1912 roku. Ostatnia przed wojną ustawa wojskowa z 1912 roku modyfikowała zasady poboru i czas trwania służby w poszczególnych rodzajach wojsk, *de facto* unifikując armię⁷.

Armia austriacka (później austro-węgierska) w pełni oddawała mieszkankę kulturową oraz etniczną, nad jaką władzę pełnili cesarze w Wiedniu.

W 1910 roku w monarchii austro-węgierskiej mieszkało prawie 5 milionów Polaków, co stanowiło 9,9 proc. całości ludności monarchii. Polacy byli czwartą najliczniejszą grupą etniczną w monarchii po Niemcach austriackich, Węgrach i Czechach⁸.

³ Baczkowski Michał: *Pod czarno-żółtymi sztandarami. Galicja i jej mieszkańcy wobec austro-węgierskich struktur militarnych 1868–1914*. Kraków 2003, s. 19.

⁴ Całe terytorium monarchii podzielone było od 1880 r. na 102 okręgi uzupełnień pułków piechoty armii wspólnej, do których dochodziły cztery okręgi pułków tyrolskich i cztery okręgi uzupełnień marynarki wojennej. Poza tym systemem funkcjonowały cztery okręgi uzupełnień pułków bośniacko-hercegowińskich. Z terytorium Przedlitawii oraz Królestwa Węgier rekrutowało się 37 pułków piechoty Obrony Krajowej, trzy pułki tyrolskich Strzelców Krajowych oraz 32 pułki piechoty Honwedów. Na terytorium 110 okręgów uzupełnień armii wspólnej przypadało 72 okręgi uzupełnień obrony krajowych. Rydel Jan: *W służbie cesarza i króla. Generałowie i admirałowie narodowości polskiej w siłach zbrojnych Austro-Węgier w latach 1868–1918*. Kraków 2001, s. 42–56; *Seidels kleines Armeschema. Dislokation und Einteilung des k.u.k. Heeres, der k.u.k. Kriegsmarine, der k.k. Landwehr und der königlich ungarischen Landwehr (Abgeschlossen mit 5. August 1914)*. Wien 1914; *Schematismus für das k.u.k. Heer und für die k.u.k. Kriegsmarine für 1914*. Wien 1914; *Schematismus der k.k. Landwehr und für der k.k. Gendarmerie der im*

Reichsräte vertretenen Königreiche und Ländern für 1914. Amtlichen Ausgabe. Wien 1914.

⁵ W pełni zwolnionymi od służby wojskowej byli tylko jedyni żywiciele rodzin.

⁶ Z możliwymi przedłużeniami i skróceniami. Rydel Jan: *W służbie cesarza...*, s. 70–71.

⁷ Bez względu, czy chodziło o armię wspólną, czy obrony krajowej od 1912 r. w armii lądowej służba czynna trwała dwa lata, po których następowało 10 lat w rezerwie uzupełniającej. Dla kawalerii i artylerii konnej było to odpowiednio trzy i siedem lat, dla marynarki wojennej były to cztery lata służby czynnej, pięć lat rezerwy i trzy lata Obrony Morskiej. Rezerwa uzupełniająca trwała 12 lat. Baczkowski Michał: *Pod czarno-żółtymi...*, s. 21–22; Rydel Jan: *W służbie cesarza...*, s. 70.

⁸ Batowski Henryk: *Rozpad Austro-Węgier 1914–1918 (sprawy narodowościowe i działania dyplomatyczne)*. Kraków 1982, s. 19. Zaznaczyć tutaj jednak należy, że w cywilnych spisach ludności, zwłaszcza w tych nowszych, do ludności polskiej w Galicji zaliczano także na ogół Żydów galicyjskich, co w pewien sposób zafałszowywało statystyki na korzyść Polaków.

Podobny odsetek żołnierzy narodowości polskiej służył w armii austro-węgierskiej. W 1910 roku stanowiło to 7,9 proc. ogółu żołnierzy⁹.

Rekruci z nieniemieckich prowincji znali często tylko własne języki ojczyste. Rodziło to problemy w komunikacji zarówno w kontaktach pomiędzy poszczególnymi żołnierzami, jak i szeregowcami i oficerami. Także szkolenie takich rekrutów nastroczało pewnych trudności. Trzeba było, zanim zaczęto szkolenie, nauczyć ich przynajmniej podstaw języka niemieckiego¹⁰. Z drugiej strony, kadra podoficerska i oficerska również musiała opanować przynajmniej podstawy języka żołnierzy.

Także statystyki wojskowe zamiast do narodowości żołnierzy odnosiły się do języka przez nich używanego. O liczbie Polaków służących w armii austro-węgierskiej podczas I wojny światowej może świadczyć liczba jednostek, w których porozumiewano się językiem polskim jako językiem pułkowym. W 1914 roku język polski był wykazany jako pułkowy w 20 spośród 135 samodzielnych jednostek piechoty armii wspólnej, a także w siedmiu spośród 42 pułków kawalerii oraz w 20 z 117 jednostek artylerii i w czterech z 23 batalionów wojsk inżynieryjnych. W Obronie Krajowej Polacy służyli w widocznej liczbie w dziewięciu z 40 pułków piechoty, trzech z sześciu pułków kawalerii oraz w sześciu z 16 formacji artyleryjskich. Procentowy udział żołnierzy posługujących się językiem polskim wahał się od 21 proc. (95 pp armii wspólnej) do 91 proc. (57 pp armii wspólnej). W 1918 roku, przy szczególności sięgającej 0,5 proc. stanu jednostek, Polacy występowali w zdecydowanej większości w samodzielnych formacjach. Służyli w 90 spośród 191 samodzielnych jednostek piechoty armii wspólnej¹¹, a także w 27 z 42 pułków kawalerii. Niestety nie mamy danych na temat artylerii. W Obronie Krajowej w 1918 roku Polacy byli wykazani we wszystkich 40 pułkach piechoty (a także w jednym pułku węgierskiego Honwedu) oraz w trzech pułkach kawalerii. Dodatkowo występowali w 17 spośród 25 samodzielnych jednostek Po-

spolitego Ruszenia (w tym w jednym pułku węgierskiego Pospolitego Ruszenia¹²).

16 pp Obrony Krajowej przed I wojną światową

16 pp Obrony Krajowej został sformowany w 1889 roku. Powstał jako jednostka nadrzędna w stosunku do wcześniejszych samodzielnych batalionów Obrony Krajowej nr 52 z Krakowa, nr 53 z Tarnowa, nr 54 z Wadowic oraz nr 60 z Nowego Sącza. Było to pewną zmianą w stosunku do organizacji postulowanej w 1884 roku, gdzie zakładano sformowanie pułków złożonych z trzech batalionów każdy. W tej organizacji przyjmowano, że 53 batalion Obrony Krajowej z Tarnowa będzie należał do 17 pp Obrony Krajowej z Rzeszowa.

W 1894 roku bataliony uzyskały ciągłą numerację wewnątrz pułku, 52 batalion stał się I batalionem 16 pp Obrony Krajowej. Batalion z Wadowic otrzymał nr II, z Nowego Sącza nr III, z Tarnowa nr IV.

W październiku 1901 roku z pułku zostały wydzielone bataliony do nowych pułków piechoty Obrony Krajowej. II batalion połowy 16 pp został przeniesiony do nowego 31 pp Obrony Krajowej z Cieszyna, natomiast bataliony III i IV zostały przydzielone do nowego 32 pp Obrony Krajowej z Nowego Sącza. Jednocześnie w 16 pp Obrony Krajowej zostały sformowane dwa nowe bataliony.

Od 1894 roku 16 pp pobierał rekruta z okręgów uzupełnień armii wspólnej nr 13 (Kraków), nr 20 (Nowy Sącz), nr 56 (Wadowice) i nr 57 (Tarnów). Od 1901 roku terytorium rekrutacyjne jednostki zmniejszyło się do okręgu uzupełnień 13 pp armii wspólnej (powiaty Kraków, Podgórze, Chrzanów, Wieliczka i Bochnia), części powiatu Brzesko (należącego do okręgu uzupełnień 57 pp armii wspólnej) oraz powiatu Limanowa z okręgu uzupełnień 20 pp armii wspólnej.

Sztab pułku i jeden batalion stacjonowały w Krakowie, natomiast pozostałe bataliony w Wadowicach, Nowym Sączu i Tarnowie. Po reorganizacji w 1901 roku całość jednostki stacjonowała w Krakowie¹³.

W tym miejscu należy zastanowić się nad pochodzeniem żołnierzy służących w jednostce. Niestety, bez dostępu do ewidencji pułku, tzw. *Grundbuchstandu*, nie jesteśmy w stanie podać rozstrzygających ustaleń. Pewne wnioski można wyciągnąć jednak na podstawie list strat z czasów I wojny światowej. Na potrzeby niniejszego artykułu przejrano dwie, losowo wybrane listy strat, w których pojawiają się żołnierze 16 pp Obrony Krajowej, czyli listę nr 39 z 29 października 1914 roku oraz nr 219 z 24 lipca 1915 roku. W przypadku obu list strat przy większości poległych, rannych i wziętych do niewoli żołnierzy jednostki źródło podawało informację o ich miejscu urodzenia (lub przynależności). Założyć należy, że odniesienie rany, dostanie się do niewoli lub śmierć na polu walki nie były zależne od miejsca pochodzenia żołnierzy, a przez to może statystycznie dość dobrze oddawać pochodzenie rekrutów. Na potrzeby analizy podzielono żołnierzy według powiatu, z którego pochodzili (w przypadku Galicji) z dodatkowym wydzieleniem Krakowa oraz Podgórze. Osobno pogrupowano żołnierzy pochodzących z innych krajów koronnych monarchii austro-węgierskiej. Wyniki prezentują tabele 1 i 2.

⁹ Rydel Jan: *W służbie cesarza...*, tabela 5.

¹⁰ Na Węgrzech do 1844 r. językiem urzędowym była łacina. W tym roku sejm węgierski wprowadził język węgierski jako urzędowy. W ramach represji po upadku powstania 1848–1849 językiem urzędowym został język niemiecki. Por. Felczak Wacław: *Historia Węgier*. Wrocław 1983, s. 213, 255. Po 1867 r. w urzędach Korony św. Stefana zaczął obowiązywać język węgierski. Sytuacja ta przekładała się na stosunki językowe w węgierskich oddziałach. I tak np. pułki węgierskie z czasu wojny siedmioletniej nosiły łacińską nazwę *Legion*, podobnie stopnie wojskowe były stosowane w wersji łacińskiej.

¹¹ Brak danych o składzie 19 jednostek.

¹² En h I Maximilian: *Die österreichisch-ungarische Landmacht nach Aufbau, Gliederung, Friedensgarnison, Einteilung und nationaler Zusammensetzung im Sommer 1914*. Ergänzungsheft 9 zum Werke Österreich-Ungarns Letzter Krieg 1914–1918. Unter der Leitung Edmund Glaise von Horstenau. Wien 1931, S. 17–103; Plaschka Richard Georg, Haselsteiner Horst, Supan Arnold: *Innere Front. Militärassistentz, Widerstand und Umsturz in der Daonaumarchie 1918*. Bd. 2. München–Wien 1974, S. 335–352.

¹³ *Geschichte des k. und k. Wehrmacht*. Bearb. Alphons Wrede. Bd. 5. Wien 1903, S. 405.

Tabela 1. Żołnierze 16 pp Obrony Krajowej polegli, ranni lub wzięci do niewoli przed 29 października 1914 r.

Powiat, miasto lub kraj koronny	Liczba żołnierzy	Udział w całości [proc.]
Bocheński	7	5,11
Chrzanowski	13	9,49
Czechy	2	1,46
Dąbrowski	1	0,73
Kraina	1	0,73
Krakowski	14	10,22
Kraków	4	2,92
Morawy	1	0,73
Myslenicki	11	8,03
Podgórski	7	5,11
Podgórze	0	0,00
Ropczycki	1	0,73
Śląsk Cieszyński	1	0,73
Tarnowski	1	0,73
Wadowicki	9	6,57
Wielicki	22	16,06
Żywiecki	30	21,90
Brak danych	12	8,76
Suma	137	100,00

Źródło: VL 39; obliczenia własne

Tabela 2. Żołnierze 16 pp Obrony Krajowej polegli, ranni lub wzięci do niewoli przed 24 lipca 1915 r.

Powiat, miasto lub kraj koronny	Liczba żołnierzy	Udział w całości [proc.]
Bialski	2	0,76
Bocheński	27	10,27
Brzeski	3	1,14
Chrzanowski	28	10,65
Czechy	32	12,17
Dolna Austria	3	1,14
Górna Austria	1	0,38
Jaworowski	1	0,38
Kałuski	1	0,38
Krakowski	22	8,37
Kraków	13	4,94
Limanowski	1	0,38
Morawy	24	9,13
Myslenicki	15	5,70
Oświęcimski	1	0,38
Podgórski	8	3,04
Podgórze	5	1,90
Przeworski	1	0,38
Ropczycki	1	0,38
Sokalski	1	0,38
Śląsk Cieszyński	8	3,04
Turczański	1	0,38
Wadowicki	17	6,46
Wielicki	22	8,37
Żywiecki	14	5,32
Brak danych	11	4,18
Suma	263	100,00

Źródło: VL 219; obliczenia własne

Analiza pochodzenia żołnierzy 16 pp Obrony Krajowej nawet dla tylko dwóch wybranych list strat potwierdza zasadę terytorialnej rekrutacji jednostki z okolic Krakowa. Pojawiające się w listach strat informacje o żołnierzach pochodzących z innych rejonów dotyczą w zasadzie oficerów lub pojedynczych szeregowych z Galicji. Duża grupa żołnierzy z Czech i Moraw oraz z powiatów wadowickiego, żywieckiego czy myslenickiego, wykazana w liście z 1915 roku, a częściowo także w liście z 1914 roku, wskazuje na konieczność uzupełniania jednostki rekrutami spoza terenów macierzystego okręgu uzupełnień, wymuszoną sytuacją na froncie i zajęciem większości terytorium Galicji przez Rosjan pod koniec 1914 roku. Charakterystyczne i wskazujące na dość silne związki jednostki z Krakowem, zarówno w przypadku listy z 1914, jak i 1915 roku, jest to, że zsumowanie procentowego udziału rekrutów z Krakowa, powiatu krakowskiego, Podgórze i powiatu podgórskiego w obu przypadkach ma wartość 18,25 proc., co oznacza, że prawie co piąty żołnierz pułku pochodził z terenu dzisiejszego miasta Krakowa lub jego najbliższej okolicy.

16 pp Obrony Krajowej (16 pstrz¹⁴) podczas I wojny światowej

16 pp Obrony Krajowej (16 pstrz) i jego udział w działaniach wojennych w latach 1914–1918 nie doczekały się (jak dotąd) naukowego opracowania. Informacje na ten temat można znaleźć w kilku pozycjach, niemieckich i polskich, jednakże posiłkując się doświadczeniami zdobytymi przy opracowaniu dziejów 57 pp armii wspólnej podczas I wojny światowej, należy stwierdzić, że wydawnictwa te są dość niedokładne, a stworzenie całościowego obrazu działań jednostki wymaga kilkumiesięcznej kwerendy archiwalnej w Wiedniu.

W pewnej mierze przydziały 16 pp Obrony Krajowej można ustalić na podstawie *Orde de Bataille* armii austro-węgierskiej podczas I wojny światowej zamieszczonych w dziele *Österreich-Ungarns Letzter Krieg*¹⁵. Spisy tego typu nie podają jednak informacji o częstych, efemerycznych zmianach podległości poszczególnych pododdziałów, wymuszonych sytuacją na froncie. Często także miały one miejsce przy okazji formowania doraźnych grup zadaniowych szczebla brygady lub wyższego. Po wykonaniu konkretnego działania były one rozformowywane lub przeformowywane, a ich składowe pododdziały wracały do macierzystych brygad lub dywizji.

W sierpniu 1914 roku 16 pp Obrony Krajowej należał do 91 Brygady Piechoty Obrony Krajowej, a ta do 46 Dywizji Piechoty Obrony Krajowej. Dywizja ta należała do

¹⁴ 1 maja 1917 r. pułki piechoty Obrony Krajowej zostały przemianowane na pułki strzelców. Jung Peter: *The Austro-Hungarian Forces in World War I. Part 2. 1916–1918*. Oxford 2003, p. 3.

¹⁵ *Österreich-Ungarns Letzter Krieg 1914–1918*. Unter der Leitung Edmund Glaise von Horstenau. Bd. 1–8. Wien 1930–1938 (dalej cyt. OULK).

Płk Emanuel Hohenauer przemawia do żołnierzy 16 pp Obrony Krajowej, Ukraina, 1916, autor fotografii nieznan; w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie, nr inw. BZS.RKPS.9629.33, digitalizacja PAU, projekt PAUart, domena publiczna

I Korpusu, a ten do 1 Armii austro-węgierskiej, działającej na froncie północnym przeciwko Rosji¹⁶.

Kolejny spis z 23 stycznia 1915 roku nie zawiera informacji o przynależności poszczególnych pułków, a jedynie o podległości poszczególnych brygad. W tym spisie 91 Brygada Piechoty Obrony Krajowej należała do Grupy feldmarszałka por. Hugo Martiny von Malastów. Grupa Martiniego należała do I Korpusu wraz z 46 Dywizją Piechoty Obrony Krajowej. I Korpus należał nadal do 1 Armii austro-węgierskiej¹⁷.

Spis z 1 maja 1915 roku umieszcza cztery bataliony 16 pp Obrony Krajowej w składzie 7 Brygady Piechoty, a tę w kombinowanej dywizji feldmarszałka por. Rudolfa Stöger-Steinera von Steinstättena. Dywizja została rozlokowana na północnej flance 4 Armii austro-węgierskiej, obsadzając linię frontu tuż nad brzegiem Wisły. Rzeka ta oddzielała bataliony 16 pp Obrony Krajowej od macierzystej dywizji stojącej nad Nidą¹⁸.

1 września 1915 roku trzy bataliony 16 pp Obrony Krajowej należały do 121 Brygady Piechoty, ta natomiast do 62 Dywizji Piechoty, przemianowanej z kombinowanej dywizji Stöger-Steinera. Dywizja należała do X Korpusu, ten natomiast do 4 Armii austro-węgierskiej¹⁹.

Kolejny schemat organizacyjny pochodzi z 4 czerwca 1916 roku. Cztery bataliony 16 pp Obrony Krajowej należały wówczas do grupy gen. mjr. von Le Gaya. Grupa ta składała się z 16 pp przydzielonego z 46 Dywizji Piechoty Obrony Krajowej oraz z 1 pp Pospolitego Ruszenia z 1 Brygady Piechoty Pospolitego Ruszenia. Grupa Le Gaya należała organizacyjnie do 7 Dywizji Kawalerii. Zarówno 7 Dywizja Kawalerii, jak i 46 Dywizja Piechoty Obrony Krajowej oraz 1 Brygada Piechoty Pospolitego Ruszenia należały do XVIII Korpusu, ten natomiast do 1 Armii austro-węgierskiej²⁰.

Według spisu z 28 lipca 1916 roku, 16 pp Obrony Krajowej, skurczony do stanu jednego batalionu, należał do 92 Brygady Piechoty, a ta do grupy gen. mjr. Bernharda von Hülsena²¹. Grupa ta wraz z 46 Dywizją Piechoty Obrony Krajowej oraz austro-węgierską 48 Dywizją Piechoty i niemiecką 22 Dywizją Piechoty należały do grupy feldmarszałka por. Theodora von Hordta. Wszystkie te formacje wchodziły w skład korpusu dowodzonego przez niemieckiego generała kawalerii Georga von der Marwitz i do Grupy Wojsk (*Heeresgruppe*) niemieckiego generała piechoty Alexandra von Linsingena²².

Z wiosny 1917 roku pochodzi schemat organizacyjny, bez przydziałów, ograniczający się jedynie do poziomu brygad. Według tego schematu, 91 i 92 Brygady Strzelców²³ należały do 46 Dywizji Strzelców, a ta wraz z niemieckimi

¹⁶ OULK, Bd. 1, S. 69.

¹⁷ OULK, Bd. 2, S. 115–116.

¹⁸ Ibidem, Beilage 14, S. 7.

¹⁹ OULK, Bd. 3, S. 16.

²⁰ OULK, Bd. 4, Beilage 2, S. 33.

²¹ Pruski generał, zastąpiony 1 sierpnia 1916 r. przez także pochodzącego z tej armii gen. mjr. Hansa von Gronau.

²² OULK, Bd. 5, Beilage 7, S. 30.

²³ 1 maja 1917 r. jednostki austriackiej Obrony Krajowej zostały przemianowane na formacje strzelców. Odtąd też 16 pp Obrony Krajowej był nazywany 16 pułkiem strzelców.

Pomnik Tadeusza Kościuszki, krzyż na kopcu postawiony przez żołnierzy 16 pp Obrony Krajowej, Ukraina, 1917, autor fotografii nieznany; w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie, nr inw. BZS.RKPS.9629.35, digitalizacja PAU, projekt PAUart, domena publiczna

22 i 215 Dywizjami Piechoty oraz węgierską 20 Dywizją Piechoty Honwedu do Odcinka (*Abschnitt*) Lipa. Powyższe jednostki wchodziły w skład Grupy Wojsk (*Heeresgruppe*) niemieckiego generała piechoty von Linsingena²⁴. Te same przydziały, ze sprecyzowaniem, że trzy bataliony 16 pstrz należały do 91 Brygady Strzelców, pochodzą ze spisu z 1 lipca 1917 roku²⁵.

Kolejny schemat organizacyjny pochodzi niestety dopiero z 15 czerwca 1918 roku. Według niego, trzy bataliony 16 pstrz należały do 85 Brygady Strzelców, a ta do 43 Dywizji Strzelców. Dywizja przynależała wówczas do 4 Dowództwa Generalnego²⁶.

Ostatni spis pochodzi z 15 października 1918 roku. Trzy bataliony 16 pstrz należały wówczas do 108 Brygady Strzelców z 54 Dywizji Strzelców. Dywizja przynależała do XXV Korpusu, a ten do *Ostarmee* gen. piechoty Alfreda Kraussa²⁷.

Operacje 16 pp Obrony Krajowej wzbudziły zainteresowanie autorów monografii *Österreich-Ungarns Letzter Krieg* jedynie kilkunastokrotnie. W 4. tomie (poświęconym 1916 r.) wzmianki o pułku pojawiają się pięciokrotnie w kontekście walk z tzw. ofensywą Brusilowa w czerwcu i lipcu 1916 roku. W 6. tomie (poświęconym 1917 r.) jednostka występuje jednokrotnie w listopadzie i grudniu 1917 roku na Wołyniu. W 7. tomie (dla 1918 r.) pułk pojawia się także jednokrotnie w kontekście przemieszczeń jednostek na froncie wschodnim w sierpniu 1918 roku²⁸.

Szlak bojowy 16 pp Obrony Krajowej, przedstawiony poniżej, został oparty na zestawieniach działań poszczególnych formacji wyższego rzędu oraz częściowo także na historii 46 Dywizji Strzelców, opublikowanej w 1942 roku przez

jej byłego dowódcę, Augusta Urbańskiego. Urbański – jak się wydaje – odczuwał pewne przywiązanie do podległych mu jednostek, o czym świadczyć może, że podawał informacje o dziejach 16 pp Obrony Krajowej także wtedy, kiedy jednostka podlegała pod inne dowództwo.

Do maja 1915 roku 46 Dywizja Piechoty przeszła następujący szlak bojowy. Po zawagonowaniu w Krakowie 15 sierpnia 1914 roku dzień później dotarła do Dębicy. Stamtąd jej pułki pomaszzerowały na północ, docierając 18 sierpnia do Ranizowa, 23 sierpnia przechodząc przez Zaklików i docierając pod Kraśnik. Między 23 a 25 sierpnia 1914 roku dywizja wzięła udział w bitwie pod Kraśnikiem, nacierając na tę miejscowość z rejonu Zaklikowa. Między 26 sierpnia a 1 września 1914 roku walczyła na przedpolach Lublina w okolicach Sobieszczań. 9 września rozpoczął się odwrót za San. Formacja maszerowała przez Potok Wielki, 12 września dotarła do Rozwadowa. Stamtąd oddziały Obrony Krajowej przemieściły się na północ w widły Sanu i Wisły, a następnie zawróciły na południowy zachód, przez Ostrów docierając 26 września do Radłowa. Pod koniec września dywizja przygotowywała się do kolejnego ataku, przechodząc na północny brzeg Wisły pod Opatowcem. Między 1 a 21 października nacierała na północ od Wisły,

²⁴ OULK, Bd. 6, Beilage 6, S. 9.

²⁵ Ibidem, Beilage 13, S. 19.

²⁶ OULK, Bd. 7, Beilage 3, S. 8.

²⁷ Ibidem, Beilage 32, S. 23.

²⁸ OULK, Bd. 4, S. 380–381, 479, 631, 635; Bd. 6, S. 738; Bd. 7, S. 409.

przechodząc przez Nidę i następnie maszerując przez Staszów, Klimontów, Ożarów, Zwolen, dochodząc pod Dęblin. Między 22 a 26 października wzięła udział w bitwie o Dęblin w rejonie pomiędzy Januszem a Anielinem. Następnie oddziały Obrony Krajowej wycofały się na południowy zachód, docierając 1 listopada do Kielc, 5 listopada do Pińczowa, a po przeprawie przez Nidę przez Dziadoszyce i Wolbrom w rejon Bydlina. Między 16 a 25 listopada formacja wzięła udział w walkach o Kraków w rejonie Bydlina²⁹. Między 15 a 18 grudnia dywizja ścigała na północ od Wisły Rosjan wycofujących się po bitwie pod Limanową – Łapanowem. Następnie wzięła udział w walkach nad Nidą w rejonie Pińczowa między 20 a 31 grudnia. Do końca kwietnia 1915 roku dywizja pozostawała na pozycjach nad Nidą³⁰.

Tuż przed 2 maja 1915 roku 16 pp Obrony Krajowej został przeniesiony na południowy brzeg Wisły i przydzielony do grupy GM von Bellmonta³¹, należącej do kombinowanej dywizji Stöger-Steinera³². Wraz z nią wzięła udział w operacji gorlickiej³³. W ramach dywizji Stöger-Steinera, przemianowanej później na 62 Dywizję Piechoty, 16 pp Obrony Krajowej był wykazany także we wrześniu 1915 roku. Założyć zatem należy, że przeszedł szlak bojowy dywizji w tym okresie.

62 Dywizja Piechoty swój szlak bojowy rozpoczęła na zachodnim brzegu Dunajca u jego ujścia do Wisły. Do 6 maja 1915 roku dywizja zajęła przyczółki na wschodnim brzegu Dunajca w rejonie Siedliszowic. Między 6 a 9 maja maszerowała dalej na wschód, dochodząc na wysokość Dąbrowy Tarnowskiej. Do 12 maja formacja dotarła do Wisłoka na północ od Mielca. W kolejnych dniach kierowała się na północny wschód, dochodząc 16 maja w rejon między Machowem a Tarnobrzegiem. W tym obszarze pozostała do 22 czerwca 1915 roku. Do 25 czerwca pododdziały armii państw centralnych wyparły Rosjan na linię Sanu, natomiast do 30 czerwca Dywizja Stöger-Steinera dotarła w rejon pomiędzy Święciechovem a Księżomierzem. 1–10 lipca 1915 roku dywizja wzięła udział w drugiej bitwie pod Kraśnikiem, walcząc w rejonie ujścia Wyżnicy do Wisły. 15 lipca dywizja była wykazana na pozycjach nad Wisłą na wysokości Józefowa. Do 31 lipca wyparła Rosjan na północ, dochodząc na przedpola Puław. 6 sierpnia dywizja zajmowała pozycje wyjściowe

nad Wisłą na północ od Puław między rzeką a szosą Kurów – Garwolin. 8 sierpnia wieczorem dotarła nad Wieprz w rejon przeprawy przez tę rzekę na wspomnianej powyżej szosie. W kolejnych dniach posuwała się na północny wschód, 11 sierpnia wykazana w marszu na zaplecze w rejonie Adamowa. Pomiędzy 10 a 16 sierpnia formacja została przeniesiona do 1 Armii. Pomiędzy 19 a 26 sierpnia dywizja wzięła udział w walkach pod Kowlem. Między 26 sierpnia a 13 września formacja uczestniczyła w ofensywie na Wołyniu. 27 sierpnia 62 Dywizja Piechoty zajmowała pozycje wyjściowe w rejonie Chorostowa (na wschód od Włodzimierza Wołyńskiego). Tego dnia dywizja parła na wschód, osiągając miejscowość Zaturcy. Do 29 sierpnia formacja dotarła do Torczyna. Między 30 sierpnia a 2 września skierowała się na północny wschód, obchodząc Łuck od północy. Między 8 a 15 września dywizja walczyła w rejonie Ugliszcz, Derażna i Biczala (na północ od Klewania). 16 września dywizja została odrzucona na południowy zachód poza rzekę Putilówkę, zaś 18 września zaczęła wycofywać się na zachód, 20 września dochodząc w rejon między Żydaczynem a Siernikami. Podczas ofensywy między 23 a 30 września, która odzyskała utracony tydzień wcześniej teren, 62 Dywizja Piechoty pozostawała skoncentrowana pod Łuckiem. 29 września 1915 roku rozpoczęła przegrupowanie na front serbski³⁴.

Urbański zanotował, że 16 pp Obrony Krajowej (przydzielony do 62 Dywizji Piechoty) poniósł ciężkie straty w walkach pod Derażnem³⁵ i Moczulkami³⁶, kurcząc się do sztabu, pięciu kompanii i jednego oddziału karabinów maszynowych. W następstwie tego między 10 a 15 września 1915 roku został wycofany w rejon Łucka. Pod Teremnem pracował nad rozbudową przyczółku mostowego, a 15 października został skierowany do 1 Armii austro-węgierskiej³⁷.

Założyć należy, że w październiku 1915 roku pododdziały 16 pp Obrony Krajowej wróciły do swojej macierzystej dywizji.

O odbudowie jednostki w ramach 46 Dywizji Piechoty wspomina Urbański. 30 października pułk został dyslokowany w rejonie miejscowości Małe Garki koło Smordwy jako rezerwa dywizji. 7 listopada 1915 roku pułk składał się już z dwóch batalionów, każdy po trzy kompanie, dwóch oddziałów karabinów maszynowych, oddziału pionierów oraz plutonu telefonicznego. 30 listopada 1915 roku 16 pp

²⁹ O walkach w tym rejonie, także kilkakrotnie o 16 pp Obrony Krajowej i 46 Dywizji Piechoty, piszą Krzysztof i Piotr Ormanowie. Zob. Orman Krzysztof, Orman Piotr: *Wielka Wojna na Jurze. Działania i cmentarze wojenne z roku 1914 na Wyżynie Krakowsko-Wieluńskiej i terenach przyległych*. Kraków 2017, s. 117, 150, 152, 185–186, 188, 253, 281–282, 315–316, 347, 370, 393, 418, 436, 463, 468, 487, 492.

³⁰ OULK, Bd. 1, S. 180, 182, 192, 194–196, 297, 348, 361, 363, 430, 450, 454–456, 459, 462, 465, 469–470, 492, 498, 523, 530, 533, 547; Bd. 1, Beilage 11, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 26; Skizze 13, 18, 20; Bd. 2, S. 44, 81, 83; Bd 2, Beilage 2, 5; Skizze 3, 5, 11, 16, 20, 30, 31, 32, 35 38.

³¹ W schemacie organizacyjnym z początku maja 1915 r. pułk był przydzielony do 7 Brygady Piechoty.

³² Od nazwiska dowódcy, feldmarszałka por. Rudolfa barona Stöger-Steiner von Steinstättena.

³³ Urbański August: *Die Geschichte der k.k. 46. Schützendivision*. Berlin 1942, S. 121.

³⁴ OULK, Bd. 2, S. 591, 598, 603, 608, 648–649, 658, 674, 676, 680, 701, 703–705, 707; Bd. 2, Beilage 16, 17, 18, 19, 20, 22, 30, 31, 33, 34; Bd. 3, s. 51, 63, 75, 78–79, 81, 85, 112–121, 134–140, 144–146; Bd. 3, Beilage 4, 6, 7, 8; Bd. 3, Skizze 1, 4, 5.

³⁵ Pod Derażnem miały miejsca dwa starcia: między 3 a 4 oraz między 10 a 15 września 1915 r. W obu wzięły udział pododdziały 62 Dywizji Piechoty. OULK, *Registerband*, S. 51.

³⁶ W spisie bitew w OULK brak tej miejscowości – być może pomylka u Urbańskiego.

³⁷ Urbański August: *Die Geschichte...*, S. 212.

Mikołajki na froncie wschodnim wśród żołnierzy 16 pp Obrony Krajowej, Ukraina, 1917–1918, autor fotografii nieznan; w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie, nr inw. BZS.RKPS.9629.36, digitalizacja PAU, projekt PAUart, domena publiczna

Obrony Krajowej obsadził pozycje pomiędzy Dubnem i Chorupanem³⁸.

U Urbańskiego kolejne wzmianki o działaniach 16 pp Obrony Krajowej pochodzą dopiero z czerwca i lipca 1916 roku i dotyczą walk z Rosjanami podczas ofensywy Brusilowa³⁹.

46 Dywizja Piechoty od października 1915 roku przeszła następujący szlak bojowy.

7 i 8 października 1915 roku dywizja wzięła udział w walkach pod Korytem. W kolejnych miesiącach, aż do czerwca 1916 roku, jej pododdziały zajmowały pozycje na północ i na zachód od Dubna. 10 czerwca 1916 roku część dywizji walczyła pod Krasnoje, natomiast jej większość wycofała się na zachód, osiągając do 15 czerwca, po potyczce koło Tarnwaki, pozycje między Ostrowem na północy a Sitną na południu, wzdłuż rzeki Sitanki. Dzień później wycofała się na zachód, w rejon między Ostrowem a Redkowem (na południowy wschód od Beresteczka). Pozycje te utrzymała do 16 lipca, kiedy po walkach została odrzucona bardziej na zachód. Dywizja walczyła prawie nieprzerwanie aż do 21 lipca 1916 roku, utrzymując jednak swoje pozycje na zachód od Beresteczka. Na tych pozycjach pozostała aż do początku 1918 roku⁴⁰.

W *Österreich-Ungarns Letzter Krieg* brak wzmianek o działaniach 46 Dywizji Piechoty po lipcu 1916 roku a przed marcem 1918 roku. Jednakże Urbański podaje informację, że 17 sierpnia 1916 roku 16 pp Obrony Krajowej został wydzielony z jego dywizji i wysłany na front rumuń-

ski. Między 27 a 31 sierpnia 1916 roku jednostka miała na Roten Turmpass (Przełęcz Czerwonej Wieży) i pod Nagy Szeben (Sybin) powstrzymać atak trzech rumuńskich dywizji⁴¹.

Urbański nie precyzuje, kiedy pułk wrócił do 46 Dywizji Piechoty, jednakże informacje o nim pojawiają się w monografii dywizji aż do listopada 1917 roku. 20 listopada 1917 roku pułk został przekazany do armii arcyksięcia Józefa, w jego miejsce do 46 Dywizji Piechoty przydzielono 13 pp Pospolitego Ruszenia. Ostatnia wzmianka o 16 pstrz pojawiła się u Urbańskiego z datą 10 marca 1918 roku, informując, że pułk „nadal przebywa w Rumunii”⁴².

W w czerwcu 1918 roku 16 pstrz był wykazany w ramach 43 Dywizji Strzelców, w październiku tego roku w 54 Dywizji Strzelców. Obydwie te formacje stanowiły część wojsk okupujących tereny Ukrainy. 43 Dywizja Strzelców zajmowała w maju i czerwcu 1918 roku tereny

³⁸ *Ibidem*, S. 213, 239.

³⁹ *Ibidem*, S. 259, 261–262, 264–266, 272, 285.

⁴⁰ OULK, Bd. 3, S. 133, 147–148, 169–170; Bd. 3, Beilage 3; Bd. 4, S. 372, 394, 397, 302, 469–471, 479–480, 491, 494, 502, 524, 538, 544, 592, 630–632, 634–637, 651–653, 656; Bd. 4, Beilage 1, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27; Bd. 5, Beilage 4, 20, 21, 29; Bd. 6, Beilage 3, 12, 34; Bd. 7, S. 146, 148; Bd. 7, Beilage 5.

⁴¹ Urbański August: *Die Geschichte...*, S. 285.

⁴² *Ibidem*, S. 365, 377.

przygraniczne pomiędzy Czerniowcami a Mogilewem, na południe od Kamieńca Podolskiego. W sierpniu 1918 roku została przerwana do grupy wojsk generała Svetozara Boroevicia na froncie włoskim. Wtedy też 16 pstrz znalazł się wszedł w skład 54 Dywizji Strzelców. *Österreich-Ungarns Letzter Krieg* informuje, że dywizja ta od stycznia do maja 1918 roku zajmowała Ukrainę. Przebywała tam do przełomu października i listopada tego roku⁴³.

Rok 1918 i powrót do Krakowa

W listopadzie 1918 roku batalion zapasowy pułku był wykazany w Opawie, na ówczesnym Śląsku Austriackim. Prawdopodobnie batalion zapasowy 16 pp Obrony Krajowej został przeniesiony na relatywnie bezpieczne zaplecze już w 1914 roku, podobnie jak formacje zapasowe innych galicyjskich oddziałów⁴⁴.

1 listopada 1918 roku dowódca batalionu zapasowego 16 pstrz, płk Ignacy Pick, wraz z grupą oficerów oraz żołnierzy polskiej narodowości zorganizowali się do powrotu do Krakowa. 4 listopada 1918 roku oddział przybył koleją do Krakowa i zajął swoje koszary na Krowodrzy. W drugiej połowie listopada 1918 roku do miasta wróciły dwa bataliony liniowe pułku. Wraz z resztką batalionu zapasowego sformowały one zaczątek I batalionu 20 pp⁴⁵.

Austro-węgierscy oficerowie

Oficerowie armii austriackiej, a później austro-węgierskiej uchodzili, obok urzędników, za jeden z filarów monarchii Habsburgów austriackich. Do połowy XIX wieku wywodzili się najczęściej ze szlachty (także arystokracji), a także spośród synów urzędników państwowych, a niekiedy spośród dzieci zawodowych podoficerów. Wraz z reformami wojskowymi z końca lat sześćdziesiątych XIX wieku i wprowadzeniem powszechnego poboru do wojska uregulowana została także kwestia uzyskiwania stopni oficerskich⁴⁶. Z punktu widzenia problematyki niniejszego artykułu najważniejsze są dwa aspekty formowania korpusu oficerskiego – kwestia oficerów rezerwy oraz oficerów Obrony Krajowej. Wraz z rozbudową rezerw armii szukano także sposobu wykształcenia odpowiedniej liczby osób, które w czasie wojny i mobilizacji miały zostać oficerami rezerwy. Szkoły i akademie wojskowe, kształjące oficerów

zawodowych, nie były w stanie przygotować także oficerów rezerwy. Reforma wojskowa z 1868 roku wprowadziła zatem instytucję jednorocznych ochotników (*Einjährige-Freiwillige*). Z tego „przywileju”⁴⁷ mogli skorzystać absolwenci wyższych szkół realnych, wyższych gimnazjów lub instytucji szkolnych o takim samym statusie, znajdujących się na terenie monarchii austro-węgierskiej. Absolwent po zgłoszeniu się do służby był kierowany do szkoły jednorocznych ochotników przy poszczególnych jednostkach wojskowych, z czasem skoncentrowanych przy dowództwach dywizji i korpusów lub dla formacji specjalistycznych w pojedynczych ośrodkach na terenie monarchii. Szkoła zaczynała się 1 października i trwała sześć lub siedem miesięcy, po których następowała służba w odpowiednich jednostkach wojskowych. Podczas służby jednoroczni ochotnicy zostawali tytularnymi kapralami. Pod koniec służby czynnej ochotnicy przystępowali do egzaminu na oficera rezerwy. Po jego zdaniu otrzymywali, jeżeli były wolne przydziały, stopień podporucznika⁴⁸ rezerwy. W przeciwnym przypadku otrzymywali stopień kadeta, a awans na stopień podporucznika dopiero w późniejszym czasie, zgodnie ze starszeństwem. Jednoroczni ochotnicy, którzy nie zdali egzaminu, musieli kontynuować służbę liniową i dopiero po upływie roku mogli ponownie przystąpić do egzaminu. Jednoroczni ochotnicy mieli możliwość wyboru rodzaju broni i roku wstąpienia do służby (nie później jednak niż do 24. roku życia). Pewne ułatwienia mieli także studenci medycyny, którzy służyli jako jednoroczni ochotnicy przez pół roku w piechocie, a po uzyskaniu dyplomu lekarskiego automatycznie otrzymywali stopień lekarza asystenta rezerwy (*Assistentarzt in der Reserve*). Od 1889 roku absolwenci szkół średnich nie musieli zgłaszać się samodzielnie do odbycia służby. Wystarczyło jedynie przedłożyć podczas poboru przed komisją wojskową dokumenty potwierdzające ukończenie szkół. Służba w charakterze jednorocznego ochotnika była dla wielu młodych mężczyzn atrakcyjną alternatywą w stosunku do normalnego poboru, który mógł się skończyć skierowaniem do służby jako szeregowca na dwa lub trzy lata⁴⁹.

Obrona Krajowa posiadała własne instytucje kształcące przyszłych oficerów, takie jak Szkoła Kadetów Obrony Krajowej w Wiedniu. Od początku XX wieku istniały także specjalistyczne kursy dla oficerów Obrony Krajowej. Początkowo korpus oficerów zawodowych Obrony Krajowej wywodził się spośród oficerów armii wspólnej. Z czasem był

⁴³ OULK, Bd. 7, S. 409; Bd. 7, Beilage 6. *Kräftegruppierung im Südosten nach Besetzung der Ukraine am 1. Juni 1918*.

⁴⁴ Przykładowo, batalion zapasowy 57 pp z Tarnowa, 31 sierpnia 1914 r. został wysłany do Krakowa, w październiku tego samego roku został przemieszczony do Przerowa na Morawach, gdzie przetrwał do końca wojny. Por. Szczepanik Wacław: *Cesarskie dzieci z Tarnowa. 57 galicyjski pułk piechoty w latach 1894–1918*. Kraków 2011, s. 52.

⁴⁵ Wrona Stanisław: *Zarys historii wojennej 20-go pułku piechoty ziemi krakowskiej*. Warszawa 1928, s. 3–4.

⁴⁶ O sposobach uzyskiwania stopni oficerskich w armii austro-węgierskiej zob. Rydel Jan: *W służbie cesarza...*, s. 91–98. O systemie austriackiego szkolnictwa wojskowego w XIX w. zob. Szczepanik Wacław: *Problemy oświatowe w dziewiętnastowiecznych austriackich*

schematyzmach wojskowych. W: *Addenda do dziejów oświaty. Z badań nad prasą XIX i początków XX wieku*. Red. nauk. Iwonna Michalska, Grzegorz Michalski. Łódź 2013, s. 75–92.

⁴⁷ W zasadzie tylko z nazwy przywileju, gdyż służba tego typu nie była ochotnicza i często trwała dłużej niż jeden rok.

⁴⁸ Zaznaczyć tutaj należy, że stopień porucznika (*Leutnant*) był w armii austro-węgierskiej przełomu XIX i XX w. najniższym stopniem oficerskim, drugim stopniem oficerskim był nadporucznik (*Oberleutnant*). Dla niewprawnego badacza może to rodzić pewne problemy interpretacyjne, gdyż w Wojsku Polskim odpowiednikiem austriackiego *Leutnanta* był (i jest) podporucznik, a odpowiednikiem *Oberleutnanta* był porucznik.

⁴⁹ Rydel Jan: *W służbie cesarza...*, s. 95–96.

Poświęcenie pomnika cesarza Franciszka Józefa I, Ukraina, 1918, autor fotografii nieznan; w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie, nr inw. BZS.RKPS.9629.37, digitalizacja PAU, projekt PAUart, domena publiczna

uzupełniany przez absolwentów szkół oficerskich Obrony Krajowej. Co charakterystyczne, do końca istnienia c.k. monarchii następowały przesunięcia oficerów pomiędzy poszczególnymi rodzajami wojsk. Zdarzało się, że oficerowie Obrony Krajowej przechodzili do armii wspólnej i na odwrót. Ograniczone było jedynie przechodzenie pomiędzy Obroną Krajową a węgierskim Honwedem. Przejście pomiędzy formacjami następowało na wniosek zainteresowanego, jeżeli tylko istniały wolne przydziały⁵⁰.

Służba wojskowa w charakterze jednorocznych ochotników, a następnie oficerów rezerwy była udziałem znacznej części wykształconej młodzieży galicyjskiej. Jak się wydaje, sporo spośród nich wybierało służbę jednorocznego ochotnika dla uniknięcia regularnego poboru oraz uzyskania możliwości wybrania sobie miejsca odbywania służby. Utrudnieniem jednak było zastrzeżenie, że wybrać rodzaj broni i miejsce odbywania służby mogła jedynie osoba pełniąca służbę na własny koszt. Ci, którzy nie mieli wystarczających środków, pełnili służbę na koszt państwa i to państwo kierowało ich do odpowiednich jednostek⁵¹. Jak się jednak wydaje, po uzyskaniu stopni oficerskich rezerwy jednoroczni ochotnicy, nawet ci służący na koszt państwa, kierowani byli do jednostek położonych blisko ich miejsc zamieszkania.

Podczas I wojny światowej wielu spośród oficerów rezerwy zostało zmobilizowanych do służby wojskowej w celu uzupełnienia strat spowodowanych działaniami wojennymi, a także w związku z rozbudową armii i jej instytucji. Przykładowo, o ile 1914 roku w krakowskim 13 pp armii wspólnej służyło 93 oficerów zawodowych i kandydatów oficerskich oraz 141 oficerów i kandydatów oficerskich rezerwy, o tyle w 1918 roku te dwie wartości to odpowiednio 86 oficerów i kandydatów oficerskich zawodowych oraz 421 oficerów i kandydatów oficerskich rezerwy⁵². Oczy-

wicie nie znaczy to, że pułk kilkakrotnie zwiększył swoją liczebność. Znaczną część oficerów zawodowych i rezerwy jednostki przydzielono do zadań niebojowych na zapleczu frontu lub nawet w głębi terytorium państwa. Dodatkowo obraz częściowo komplikuje pozostawianie w ewidencji oficerów, którzy dostali się do niewoli lub zaginęli na froncie.

Według zestawień Jana Rydla, w armii austro-węgierskiej służyła dość liczna grupa oficerów pochodzenia polskiego. Przytoczyć warto tutaj dane dla lat 1897, 1907 i 1911 (tabela 3).

Tabela 3. Liczebność i udział procentowy oficerów polskiego pochodzenia w armii austro-węgierskiej

Data	Liczba oficerów zawodowych	Liczba oficerów rezerwy	Suma	Udział oficerów Polaków w ogólnej liczebności oficerów armii austro-węgierskiej [proc.]
1897	474	453	927	bd.
1907	359	237	596	2,3
1911	467	360	827	2,9

Źródło: Rydel Jan: *W służbie cesarza...*, s. 153–154

⁵⁰ *Ibidem*, s. 94, 101.

⁵¹ *Ibidem*, s. 97.

⁵² *Schematismus für das K.u.K. Heer und für die K.u.K. Kriegsmarine für 1914*. Wien 1914, S. 404–405; *Ranglisten des kaiserlichen und königlichen Heeres 1918. Abgeschlossen mit Personalverordnungsblatt nr 40/18. Teilweise bis Personalverordnungsblatt nr 77 berichtigt*. Wien 1918, S. 482–485.

Przysięga na froncie wschodnim 16 pp Obrony Krajowej cesarzowi Karolowi Habsburgowi, Ukraina, 1916, autor fotografii nieznan; w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie, nr inw. BZS.RKPS.9629.38, digitalizacja PAU, projekt PAUart, domena publiczna

Jednak jak się wydaje, Rydel nie wziął pod uwagę zjawiska „znikania” z ewidencji poszczególnych oficerów, zwłaszcza rezerwy, którzy zostali zmobilizowani podczas wojny do służby. W samym 16 pp Obrony Krajowej w 1918 roku pojawiło się 366 nazwisk, często polsko brzmiących, spośród których wielu podjęło służbę w Wojsku Polskim. Także nieco szokujące w zestawieniu z liczbami podanymi dla lat 1897–1911 są informacje o liczbie oficerów wywodzących się z armii austro-węgierskiej, którzy podjęli służbę w Wojsku Polskim po 1918 roku. Do służby po 1918 roku zgłosiło się 9416 oficerów z armii austro-węgierskiej, spośród których zweryfikowanych pozytywnie zostało 6426⁵³.

Analiza poświęcona oficerom 16 pp Obrony Krajowej podstawową częścią niniejszego artykułu. Postawiono tutaj za zadanie zbadać, ilu spośród oficerów wykazanych w ostatniej dostępnej ewidencji jednostki z czasów wojny w takiej lub innej formie podjęło służbę w Wojsku Polskim. Jako podstawę do badań wzięto zestawienie oficerów 16 pstrz, znajdujące się w drukowanym, oficjalnym spisie oficerów austriackiej Obrony Krajowej i Żandarmerii, zawierającym dane dla przełomu lat 1917 i 1918⁵⁴. Na spis oficerów zawodowych i rezerwy tam zamieszczony zostały naniiesione informacje zawarte w kolejnych zestawieniach

kadry dowódczej Wojska Polskiego z lat 1920, 1921, 1923, 1924, 1928, 1934 i 1939⁵⁵. Dodatkowo dla okresu I wojny światowej analizie zostało poddane występowanie nazwisk ze spisu z 1918 roku oraz drukowane listy strat armii austro-węgierskiej. Czasami bowiem w ewidencji jednostki pozostawały osoby, które zostały uznane w trakcie działań wojennych za zaginione lub wzięte do niewoli. Austro-węgierskie listy strat często przynosiły także dane o roku i miejscu urodzenia lub przynależności danego oficera, co ułatwiało późniejszą analizę spisów Wojska Polskiego⁵⁶. Dla lat 1918–1920 zostały przeanalizowane także „Dzienniki Rozkazów Wojskowych” oraz „Dziennik Rozkazów Dowództwa Wojskowego w Krakowie” (Dowództwa Generalnego w Krakowie), gdzie znajdowały się informacje o przyjęciu do Wojska Polskiego poszczególnych oficerów armii zaborczych, a także o ich późniejszych przydziałach⁵⁷. Pewne informacje udało się także uzyskać, sprawdzając listę strat Wojska Polskiego dla lat 1918–1920. Zwłaszcza pod kątem oficerów, którzy nigdy nie pojawili się w przeglądniętej ewidencji Wojska Polskiego, przeanalizowano także spisy oficerów armii austriackiej⁵⁸.

Pewnym problemem podczas analizy była niepewność odnośnie do tożsamości poszczególnych osób, zwłaszcza

⁵³ Za: Wyszczelski Lech: *Wojsko Polskie w latach 1918–1921*. Warszawa 2006, s. 96.

⁵⁴ *Ranglisten der k.k. Landwehr und der k.k. Gendarmerie 1918. Abgeschlossen mit ersonalverordnungsblatt nr. 204–1917. Teilweise bis Personalverordnungsblatt nr 50 von 1918 berichtet*. Wien 1918, S. 275–278 (dalej cyt. LW 1918).

⁵⁵ *Wykaz Oficerów, którzy nadesłali swe karty kwalifikacyjne, do Wydziału prac przygotowawczych, dla Komisji Weryfikacyjnej przy Departamencie Personalnym Ministerstwa Spraw Wojskowych*. Warszawa 1920 (dalej cyt. Spis 1920); *Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.6.21 r.* Warszawa 1921 (dalej cyt. Spis 1921); „Rocznik Oficerski” 1923

(dalej cyt. RO 1923); „Rocznik Oficerski” 1924 (dalej cyt. RO 1924); „Rocznik Oficerski” 1928 (dalej cyt. RO 1928); „Rocznik Oficerski” 1932 (dalej cyt. RO 1932); „Rocznik Oficerski Rezerw” 1934 (dalej cyt. ROR 1934); Rybka Ryszard, Stepan Kamil: *Rocznik oficerski 1939. Stan na dzień 23 marca 1939*. Kraków 2006 (dalej cyt. RO 1939).

⁵⁶ *Verlustliste ausgegeben am...* Wien 1914–1919 (dalej cyt. VL).

⁵⁷ *Lista strat Wojska Polskiego. Polegli i zmarli w wojnach 1918–1920*. Warszawa 1934 (dalej cyt. Lista poległych 1918–1921).

⁵⁸ *Schematismus für das Österreichische Bundesheer und die Bundes-Heeresverwaltung. Bearbeitet im Bundesministerium für Heereswesen. Abgeschlossen mit Verordnungsblatt Nr. 12/28*. Wien 1928.

w przypadku popularnych nazwisk. Przykładowo, regularnie jako oficer Wojska Polskiego występowało kilku Janów Nowaków. W takich przypadkach arbitralnie ustalano, która kariera jest najbardziej prawdopodobna. W sytuacji występowania kilku oficerów o takich samych nazwiskach i imionach, ale o różnych specjalizacjach, za bardziej tożsamego z oficerem 16 pstrz przyjmowano oficera piechoty, a nie artylerii. Podobnie jeżeli dana osoba w 1918 roku występowała jako oficer sanitarny, to przyjmowano, że w Wojsku Polskim kontynuowała tę karierę i pełniła funkcję lekarza wojskowego, a nie oficera naukowo-oświatowego.

Analizę należy rozpocząć od przedstawienia grupy początkowej, czyli oficerów 16 pstrz. Według spisu z 1918 roku, w ewidencji jednostki służyło 71 oficerów zawodowych oraz 295 oficerów rezerwy. Wśród oficerów zawodowych było czterech pułkowników, dwóch podpułkowników, ośmiu majorów, 21 kapitanów, 11 poruczników, 12 podporuczników, czterech chorążych, dwóch oficerów przeznaczonych do służby lokalnej⁵⁹, oficer prowiantowy, trzech lekarzy oraz trzech oficerów rachunkowych. Między oficerami rezerwy było trzech kapitanów, 32 poruczników, 126 podporuczników, 106 chorążych, 23 lekarzy i oficerów sanitarnych oraz pięciu oficerów rachunkowych.

Był to gigantyczny rozrost w stosunku do roku 1914, kiedy w ewidencji ówczesnego 16 pp Obrony Krajowej znajdowało się jedynie 78 oficerów zawodowych i 110 oficerów rezerwy. Wśród oficerów zawodowych było wówczas: pułkownik, trzech podpułkowników, czterech majorów, 14 kapitanów, 25 poruczników, 17 podporuczników, trzech chorążych, pięciu oficerów przeznaczonych do służby lokalnej, oficer prowiantowy, dwóch lekarzy, a także trzech oficerów rachunkowych. Wśród rezerwistów było dwóch kapitanów, czterech poruczników, 41 podporuczników, 17 chorążych, 36 kadetów, ośmiu lekarzy oraz dwóch oficerów rachunkowych.

Rozkład procentowy dla poszczególnych rang w latach 1914 i 1918 został przedstawiony w tabeli 4. Oprócz rozkładu procentowego dla poszczególnych stopni jako czynnik uwzględniono tam również sumy i rozkład dla poszczególnych grup oficerów w armii austro-węgierskiej, czyli oficerów sztabowych (pułkownik, podpułkownik, major), starszych oficerów (kapitan), oficerów subalteralnych (porucznik, podporucznik) oraz aspirantów oficerskich (chorąży, kadet). Dane te miały za zadanie pomóc w ocenie, czy proces rozrostu korpusu oficerskiego, który dotknął zwłaszcza oficerów rezerwy, premiował jakąś konkretną grupę, czy też nie. Gdyby okazało się, że w jednostce w 1918 roku jest nadmiar oficerów sztabowych i starszych, mogłoby to wskazywać na przerost liczby stanowisk dowódczych i sztabowych, niezwiązanych bezpośrednio ze służbą liniową.

Tabela 4. Rozkład stopni oficerów i urzędników wojskowych w ramach 16 pp Obrony Krajowej w latach 1914–1918

Stopień	Liczba w 1914 r.	Liczba w 1918 r.	Udział w 1914 r. [proc.]	Udział w 1918 r. [proc.]
pułkownicy	1	4	0,53	1,09
podpułkownicy	3	2	1,60	0,55
majorowie	4	8	2,13	2,19
kapitanowie	14	21	7,45	5,74
nadporucznicy	25	11	13,30	3,01
porucznicy	17	12	9,04	3,28
chorążowie	3	4	1,60	1,09
kadeci	0	0	0,00	0,00
oficerowie służby lokalnej	5	2	2,66	0,55
oficerowie prowiantowi	1	1	0,53	0,27
lekarze obrony krajowej	2	3	1,06	0,82
oficerowie rachunkowi	3	3	1,60	0,82
kapitanowie rezerwy	2	3	1,06	0,82
nadporucznicy rezerwy	4	32	2,13	8,74
porucznicy rezerwy	41	126	21,81	34,43
chorążowie rezerwy	17	106	9,04	28,96
kadeci rezerwy	36	0	19,15	0,00
lekarze rezerwy	8	23	4,26	6,28
oficerowie rachunkowi rezerwy	2	5	1,06	1,37
suma oficerów zawodowych	78	71	41,49	19,40
suma oficerów rezerwy	110	295	58,51	80,60
suma oficerów	188	366	100,00	100,00
suma oficerów sztabowych	8	14	4,26	3,83
suma kapitanów	16	24	8,51	3,83
suma oficerów subalteralnych	87	181	46,28	49,45
suma aspirantów oficerskich	56	110	29,79	30,05

Źródło: *Schematismus...* 1914, S. 253–255; LW 1918, s. 275–178; obliczenia własne

⁵⁹ *Officiere in Lokalanstellungen*. Oficerowie przeznaczeni do służby lokalnej pełnili np. funkcje w komendach uzupełnień lub sztabach obrony krajowej przy poszczególnych dowództwach korpusów. Przykładowo, w 1914 r. trzech oficerów służby lokalnej w ewidencji 16 pp obrony krajowej przydzielonych było odpowiednio: mjr Emil Tschilschke do Oddziału Wojskowego (*Militärabteilung*) Grupy Obrony Krajowej (*Landwehrgruppe*) przy dowództwie XI Korpusu

w Lwowie, kpt. Rudolf Thurner do dowództwa Okręgu Uzupełnień Obrony Krajowej (*Landwehrgänzungsbezirkskommando*) w Gródku Jagiellońskim, kpt. Franz Fialka do Dowództwa Okręgu Pospolitego Ruszenia (*Landsturmsbezirkskommando*) nr 16 w Krakowie. *Schematismus der k.k. Landwehr und für der k.k. Gendarmerie der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Ländern für 1914. Amtlichen Ausgabe*. Wien 1914, S. 254.

Wnętrze stołówki sztabu 16 pp Obrony Krajowej, zaprojektowane i urządzone przez płk. Emanuela Hohenauera, Ukraina, 1917, autor fotografii nieznany; w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie, nr inw. BZS.RKPS.9629.45, digitalizacja PAU, projekt PAUart, domena publiczna

Zestawienie struktury jednostki w 1914 i 1918 roku wykazało, że mimo ponad dwukrotnego wzrostu liczebności korpusu oficerskiego w tym okresie, proporcje pomiędzy poszczególnymi grupami oficerów zostały w zasadzie zachowane. Największym odstępstwem było zmniejszenie się odsetka oficerów starszych z 8,51 do 3,83 proc.

Wspomnieć należy także o fakcie, że spośród 188 oficerów wykazanych w pułku w 1914 roku 117 służyło w jednostce w 1918 roku. W 16 pstrz w 1918 roku pozostawało nadal: podpułkownik, trzech majorów, ośmiu kapitanów, 15 poruczników, 11 podporuczników, dwóch kadetów, dwóch oficerów przeznaczonych do służby lokalnej, oficer prowiantowy, dwóch lekarzy i trzech oficerów rachunkowych, występujących w 1914 roku. Spośród oficerów rezerwy wykazanych w 1914 roku cztery lata później w służbie w jednostce pozostawało nadal: porucznik, 28 podporuczników, dziewięciu chorążych, 25 kadetów, trzech lekarzy oraz dwóch oficerów rachunkowych. Oczywiście, większość z nich awansowała w tym czasie, przy czym tempo awansu (lub jego brak) mogło świadczyć o zasługach na polu walki w pierwszym przypadku lub np. o dostaniu się do niewoli w tym drugim. Przykładem szybkiego awansu był chociażby Jan Januszewski, który ze stopnia kapitana w 1914 roku awansował trzy lata później na podpułkownika, „przeskakując” przy tym kilku swoich wyższych stopniem w 1914 roku kolegów.

Analiza statystyczna biogramów

Spośród oficerów 16 pstrz po 1918 roku karierę kontynuowało 14 spośród 74 oficerów zawodowych oraz 161 spośród oficerów rezerwy. Stanowiło to odpowiednio 21,43 proc. oficerów zawodowych pułku oraz 55,14 proc. oficerów rezerwy jednostki. Sumarycznie 191 oficerów pułku (52,19 proc.) nie podjęło, natomiast 175 (47,81 proc.) podjęło służbę w Wojsku Polskim.

Oficerów, którzy podjęli służbę w Wojsku Polskim, pogrupowano do dalszej analizy nieco sztucznie według ich ostatniego wystąpienia w ewidencji armijnej. Podzielono ich także według tego, czy w 1918 roku byli oficerami zawodowymi, czy też rezerwy. Następnie zestawiono ich stopnie osiągnięte w momencie ostatniego wystąpienia w ewidencji i podjęto próbę obliczenia tempa awansu dla poszczególnych grup i dla całości badanej zbiorowości. Na koniec obliczono procentowy udział wartości miernika tempa awansu dla badanych grup. W podobny sposób została porównana struktura korpusu oficerskiego 16 pstrz w 1918 roku ze strukturą rozkładu stopni dla grupy oficerów, którzy podjęli służbę w Wojsku Polskim. Zestawienia tych obliczeń zostały przedstawione w tabelach 5–7.

Tabela 5. Zestawienie liczby oficerów, którzy podjęli służbę w Wojsku Polskim z tymi, którzy tego nie zrobili

	Oficerowie zawodowi		Oficerowie rezerwowi		Całość	
	Liczba	Proc.	Liczba	Proc.	Liczba	Proc.
Wykazani w 1918 r.	74	100,00	292	100,00	366	100,00
Nie podjęli służby w Wojsku Polskim	60	81,08	131	44,86	191	52,19
Podjęli służbę w Wojsku Polskim	14	18,92	161	55,14	175	47,81

Źródło: LW 1918; Spis 1920; Spis 1921; RO 1923; RO 1924; RO 1928; RO 1932; ROR 1934; RO 1939; obliczenia własne

Tabela 6. Zestawienie liczby oficerów, którzy podjęli służbę w Wojsku Polskim według dat ostatniego wystąpienia w ewidencji

Data ostatniego wystąpienia w ewidencji	Oficerowie zawodowi		Oficerowie rezerwowi		Oficerowie zawodowi i rezerwowi w sumie	
	Liczba	Proc.	Liczba	Proc.	Liczba	Proc.
1920 r.	1	7,14	2	1,24	191	52,19
1921 r.	0	0,00	2	1,24	3	1,71
1923 r.	0	0,00	3	1,86	2	1,14
1924 r.	0	0,00	16	9,94	3	1,71
1928 r.	0	0,00	7	4,35	16	9,14
1932 r.	0	0,00	12	7,45	7	4,00
1934 r.	10	71,43	98	60,87	12	6,86
1939 r.	3	21,43	21	13,04	108	61,71
Suma	14	100,00	161	100,00	175	100,00

257

Źródło: LW 1918; Spis 1920; Spis 1921; RO 1923; RO 1924; RO 1928; RO 1932; ROR 1934; RO 1939; obliczenia własne

Tabela 7. Zestawienie sumaryczne tempa awansu dla oficerów zawodowych według daty ostatniego wystąpienia w ewidencji

Data ostatniego wystąpienia	Liczba oficerów awansujących o konkretną liczbę stopni
do 1920 r.	1
bez awansu	1
Suma do 1934 r.	10
bez awansu	1
o stopień	4
o dwa stopnie	5
Suma do 1939 r.	3
o stopień	1
o trzy stopnie	1
o cztery stopnie	1

Tabela 8. Zestawienie sumaryczne tempa awansu dla oficerów rezerwy według daty ostatniego wystąpienia w ewidencji

Data ostatniego wystąpienia – stopnie awansu	1920 r.	1921 r.	1923 r.	1924 r.	1928 r.	1932 r.	1934 r.	1939 r.	Suma
Bez awansu	0	0	0	1	0	0	8	0	9
Awans o stopień	1	0	2	6	0	1	41	0	51
Awans o dwa stopnie	1	2	1	7	2	5	39	3	60
Awans o trzy stopnie	0	0	0	2	5	5	8	12	32
Awans o cztery stopnie	0	0	0	0	0	1	2	3	6
Awans o pięć stopni	0	0	0	0	0	0	0	3	3

Źródło: LW 1918; Spis 1920; Spis 1921; RO 1923; RO 1924; RO 1928; RO 1932; ROR 1934; RO 1939; obliczenia własne

Źródło: LW 1918; Spis 1920; Spis 1921; RO 1923; RO 1924; RO 1928; RO 1932; ROR 1934; RO 1939; obliczenia własne

Tabela 9. Zestawienie sumaryczne tempa awansu dla oficerów zawodowych i rezerwy według daty ostatniego wystąpienia w ewidencji

Data ostatniego wystąpienia – stopnie awansu	1920 r.	1921 r.	1923 r.	1924 r.	1928 r.	1932 r.	1934 r.	1939 r.	Suma
Bez awansu	1	0	0	1	0	0	9	0	11
Awans o stopień	1	0	2	6	0	1	45	1	56
Awans o dwa stopnie	1	2	1	7	2	5	44	3	65
Awans o trzy stopnie	0	0	0	2	5	5	8	13	33
Awans o cztery stopnie	0	0	0	0	0	1	2	4	7
Awans o pięć stopni	0	0	0	0	0	0	0	3	3

Źródło: LW 1918; Spis 1920; Spis 1921; RO 1923; RO 1924; RO 1928; RO 1932; ROR 1934; RO 1939; obliczenia własne

Tabela 10. Procentowy rozkład tempa awansów oficerów zawodowych i rezerwy

Stopnie awansu	Oficerowie zawodowi		Oficerowie rezerwowi		Oficerowie zawodowi i rezerwowi w sumie	
	Liczba	Proc.	Liczba	Proc.	Liczba	Proc.
Bez awansu	2	14,29	9	5,59	11	6,29
Awans o stopień	5	35,71	51	31,68	56	32,00
Awans o dwa stopnie	5	35,71	60	37,27	65	37,14
Awans o trzy stopnie	1	7,14	32	19,88	33	18,86
Awans o cztery stopnie	1	7,14	6	3,73	7	4,00
Awans o pięć stopni	0	0,00	3	1,86	3	1,71
Suma	14	100,00	161	100,00	175	100,00

Źródło: LW 1918; Spis 1920; Spis 1921; RO 1923; RO 1924; RO 1928; RO 1932; ROR 1934; RO 1939; obliczenia własne

Powyższe zestawienia dają asumpt do wyciągnięcia pewnych ostrożnych wniosków. Mianowicie daje się zauważyć, że jedynie dość nieliczny odsetek oficerów zawodowych jednostki podjął po I wojnie światowej służbę w Wojsku Polskim. Natomiast wśród tych, którzy to zrobili, jedynie dwóch szybko awansowało i osiągnęło znaczącą pozycję w armii II Rzeczypospolitej. Przy czym w jednym z tych przypadków na szybkiej karierze zaważyły pozawojskowe, matematyczne zdolności oficera. Mowa tutaj o Gwidonie Langerze, kierowniku Biura Szyfrów,

Tabela 11. Porównanie rozkładu stopni oficerów zawodowych osiągniętych w 1918 r. i w momencie ostatniego wystąpienia w ewidencji Wojska Polskiego

Stopień	Rozkład stopni w 1918 r.		Rozkład stopni oficerów według ostatniego wystąpienia w ewidencji Wojska Polskiego	
	Liczba	Proc.	Liczba	Proc.
chorąży	5	6,76	0	0,00
podporucznik	12	16,22	0	0,00
porucznik	13	17,57	0	0,00
kapitan	26	35,14	3	21,43
major	9	12,16	3	21,43
podpułkownik	5	6,76	5	35,71
pułkownik	4	5,41	1	7,14
generał brygady	0	0,00	2	14,29
Suma	74	100,00	14	100,00

Źródło: LW 1918; Spis 1920; Spis 1921; RO 1923; RO 1924; RO 1928; RO 1932; ROR 1934; RO 1939; obliczenia własne

Tabela 12. Porównanie rozkładu stopni oficerów rezerwy osiągniętych w 1918 r. i w momencie ostatniego wystąpienia w ewidencji Wojska Polskiego

Stopień	Rozkład stopni w 1918 r.		Rozkład stopni oficerów według ostatniego wystąpienia w ewidencji Wojska Polskiego	
	Liczba	Proc.	Liczba	Proc.
chorąży	110	37,67	10	5,85
podporucznik	142	48,63	11	6,43
porucznik	38	13,01	62	36,26
kapitan	2	0,68	59	34,50
major	0	0,00	21	12,28
podpułkownik	0	0,00	8	4,68
pułkownik	0	0,00	0	0,00
generał brygady	0	0,00	0	0,00
Suma	292	100,00	171	100,00

Źródło: LW 1918; Spis 1920; Spis 1921; RO 1923; RO 1924; RO 1928; RO 1932; ROR 1934; RO 1939; obliczenia własne

który przyczynił się do złamania szyfru enigmy. Dwóch generałów osiągnęło swoje stopnie dopiero w momencie przejścia na emeryturę i nie wpłynęło znacząco na Wojsko Polskie.

Tabela 13. Porównanie rozkładu stopni oficerów zawodowych i rezerwy osiągniętych w 1918 r. i w momencie ostatniego wystąpienia w ewidencji Wojska Polskiego

Stopień	Rozkład stopni w 1918 r.		Rozkład stopni oficerów według ostatniego wystąpienia w ewidencji Wojska Polskiego	
	Liczba	Proc.	Liczba	Proc.
chorąży	115	31,42	10	5,41
podporucznik	154	42,08	11	5,95
porucznik	51	13,93	62	33,51
kapitan	28	7,65	62	33,51
major	9	2,46	24	12,97
podpułkownik	5	1,37	13	7,03
pułkownik	4	1,09	1	0,54
generał brygady	0	0,00	2	1,08
Suma	366	100,00	185	100,00

Źródło: LW 1918, Spis 1920; Spis 1921; RO 1923; RO 1924; RO 1928; RO 1932; ROR 1934; RO 1939; obliczenia własne

Spośród 14 oficerów zawodowych, którzy podjęli służbę w Wojsku Polskim, do 1939 roku w służbie pozostało jedynie trzech. Dziesięciu po raz ostatni zostało wskazanych w ewidencji armii polskiej w 1934 roku. Spośród nich dwóch przeszło w stan spoczynku po 1932 roku, siedmiu zostało odnotowanych po raz ostatni w ewidencji z 1928 roku, jeden występował w służbie czynnej po raz ostatni w 1924 roku. Ostatni z oficerów zawodowych na tej liście, płk Jan Januszewski, zmarł w 1920 roku.

W momencie ostatniego wystąpienia w ewidencji Wojska Polskiego byli oficerowie zawodowi 16 pstrz osiągnęli odpowiednio następujące stopnie: trzech kapitanów, trzech majorów, pięciu podpułkowników, tytularny pułkownik oraz dwóch tytularnych generałów brygady.

W okresie 1918–1939 dwóch spośród nich nie awansowało, pięciu awansowało o dwa stopnie w stosunku do rangi z 1918 roku, pięciu kolejnych o trzy stopnie, po jednym odpowiednio o trzy i cztery stopnie. Największe awanse dotyczyły oficerów, którzy służyli czynnie w 1939 roku, czyli ówczesnego ppłk. dypl. Gwidona Langera, szefa Biura Szyfrów. Awansował on – w stosunku do 1918 roku – o trzy stopnie, oraz ppłk. dypl. Józefa Ulmanna, wykładowcę taktyki piechoty w Wyższej Szkole Wojennej.

Wcale nie lepiej przebiegały kariery byłych oficerów rezerwy 16 pstrz. Pomimo zazwyczaj lepszego wykształcenia ogólnego zaczynali swoje kariery w Wojsku Polskim z gorszej pozycji. Wynikało to przede wszystkim z braku formalnego wykształcenia wojskowego i relatywnie niskich stopni nadanych w armii austro-węgierskiej. Najwyższym stopniem dla rezerwisty był bowiem stopień porucznika. W przypadku oficerów rezerwy chcących przejść na zawodowość pojawiała się konieczność uzupełnienia edukacji i zmuszono ich do podjęcia studiów na uczelniach wojskowych. Co

charakterystyczne, ci oficerowie 16 pstrz, którzy przeszli na zawodowość, w ciągu 20 lat służby w Wojsku Polskim, awansowali szybciej niż ich zawodowi koledzy, jednak nadal nie były to spektakularne kariery. Spośród 161 oficerów rezerwy 16 pstrz, którzy podjęli służbę w Wojsku Polskim, w 1939 roku służyło czynnie jedynie 21. Z czego jedynie trzech awansowało w tym czasie o pięć stopni na podpułkowników. Byli to: Stanisław Andrzej Janik (dowódca 2 batalionu strzelców), Jacek Aleksy Jura (dowódca batalionu Korpusu Ochrony Pogranicza Kleck) oraz Jan Pindela-Emisarski (attaché wojskowy w Budapeszcie). Dwaj dowódcy samodzielnych jednostek liniowych byli dość dużym ewenementem w grupie oficerów 16 pstrz, gdyż pozostali spośród nich zazwyczaj kończyli karierę na stanowiskach administracyjnych lub niższych oficerów czy też urzędników wojskowych.

Wielu spośród oficerów rezerwy 16 pstrz po zakończeniu wojen o granice Rzeczypospolitej skupiło się na karierach cywilnych, pozostając w ewidencji Wojska Polskiego jedynie jako przeszkoleni oficerowie. Dotyczy to znacznej części oficerów wymienionych w „Roczniku Oficerskim Rezerwy” w 1934 roku. Spośród osób, które bardziej włączyły się swoją pozawojskową działalnością, wymienić należy Karola Bunscha, znanego pisarza historycznego, oraz Romana Dyboskiego, profesora filologii i historyka literatury angielskiej.

Analiza rozkładów stopni w grupach oficerów zawodowych i rezerwy w porównaniu dwóch dat zamknięcia karier, czyli 1918 roku dla oficerów 16 pstrz oraz 1939 roku dla oficerów, którzy podjęli służbę w Wojsku Polskim, pokazuje normalny rozkład najniższych, średnich i najwyższych stopni osiągniętych przez te dwie, częściowo zające się zbiorowości. Podobny normalny rozkład można zaobserwować w przypadku analizy tempa awansów. Jak się wydaje, pod względem awansowania oraz posiadanych stopni oficerowie 16 pstrz byli podobnie traktowani zarówno w czasach Austro-Węgier, jak i II Rzeczypospolitej.

Znaczne odchylenia obserwowane w przypadku oficerów zawodowych, którzy podjęli służbę w Wojsku Polskim, można tłumaczyć zbyt małą grupą kontrolną albo też nie do końca potwierdzoną w źródłach tendencją do ograniczania wpływu oficerów wywodzących się z armii zaborczych na funkcjonowanie Wojska Polskiego.

W tym miejscu należy odpowiedzieć na pytanie, czy oficerowie 16 pstrz rzeczywiście byli główną siłą napędową sformowania 20 pp Wojska Polskiego. Jak się wydaje, ich udział był rzeczywiście dość spory, gdyż spośród badanej grupy oficerów 16 pstrz, którzy podjęli służbę w armii II Rzeczypospolitej, 32 było w różnych okresach wymienionych w przydziale do 20 pp. Byli to oficerowie zawodowi Jan Słupski oraz Stanisław Wójcik. Wśród oficerów rezerwy 20 pp wymienić należy Romana Babińskiego, Jana Bębna, Stefana Biela, Andrzeja Cichowskiego, Brunona Cubera, Zdzisława Dańca, Ludwika Dattnera, Jasława Dudę, Romana Dyboskiego, Władysława Firlejczyka (Wolnego), Kazimierz Gądka, Józefa Kożę (Dworskiego), Marcelego Kubalskiego, Karola Kucińskiego, Józefa Kuśnierza, Stanisława Leśniaka, Józefa Macha, Zygmunta Mireckiego, Franciszka Nowaka, Henryka Nowaka, Jana

Koncert orkiestry dla oficerów 16 pp Obrony Krajowej w kasynie na froncie wschodnim, Ukraina, 1917, autor fotografii nieznan; w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie, nr inw.BZS.RKPS.9629.46, digitalizacja PAU, projekt PAUart, domena publiczna

Nowaka, Józefa Oleksowicza, Józefa Piątkowskiego, Antoniego Rogoża, Franciszka Rychlika, Marceliego Ślósarczyka, Michała Sowińskiego, Stanisława Stanaszka, Edwarda Szymłę i Władysława Żelechowskiego. Sumarycznie powyżsi oficerowie stanowili 18,28 proc. wszystkich dawnych wojskowych 16 pstrz, którzy podjęli służbę w Wojsku Polskim. Byli wśród nich oficerowie o szerokim przekroju rang i specjalności, co niewątpliwie przyczyniło się do zakończonego sukcesem sformowania 20 pp. Oficerowie ci sprawdzili się także dość dobrze na frontach walk o granice Rzeczypospolitej, o czym informuje historia wojenna pułku. Na jej kartach znalazły się informacje o służbie polowej następujących dawnych oficerów 16 pstrz: kpt. Stanisława Wójcika, ppor. Henryka Nowaka i por. Andrzeja Cichowskiego wymienionych także powyżej. Oprócz nich, historia pułkowa potwierdza służbę w szeregach 20. pp por. Roberta Spyta. Jego osoba zwiększa nieco odsetek oficerów 20 pp wśród weteranów 16 pstrz do wysokości 18,86 proc.⁶⁰ Oprócz znacznego wpływu na formowanie 20 pp dawni oficerowie 16 pstrz pojawiali się w Wojsku Polskim z dość konkretnymi przydziałami geograficznymi, zamykającymi się w zasadzie na obszarze Dowództwa Okręgu Korpusu nr V w Krakowie.

Zakończenie

Dalej idące wnioski wymagają szerzej zakrojonych prac badawczych i statystycznego prześledzenia losów o wiele większej grupy oficerów Wojska Polskiego wywodzących się z różnych armii i organizacji niepodległościowych. Należałoby przeprowadzić także dokładniejszą kwerendę archiwalną, by ustalić dokładny przebieg karier wojskowych poszczególnych oficerów, a także zestawić opinie na ich temat znajdujące się w ich teczkach personalnych. Warto także przeanalizować cywilne losy oficerów i odpowiedzieć na pytanie, z jakich pobudek część oficerów rezerwy z 1918 roku wybrała karierę zawodowych wojskowych. Być może pewnym punktem wyjścia do porównania może być opublikowana w 2011 rozprawa doktorska Diany Carmen Albu-Lisson „Von der k.u.k. Armee zur Deutschen Wehrmacht. Offiziere und ihr Leben im Wandel politischer Systeme und Armeen”. Oczywiście, z naniesieniem poprawek wynikających ze specyfiki armii polskiej.

Z analizy dotychczas uzyskanych danych na temat oficerów 16 pp Obrony Krajowej (pstrz) można wyciągnąć pewne wnioski, obalające dotychczasowe ustalenia. Widać wyraźnie, że podczas I wojny światowej *gros* żywiou polskiego w korpusie oficerskim pułku stanowili oficerowie rezerwy. Znaczna ich liczba zaciągnęła się po 1918 roku do Wojska Polskiego. Można uznać, że podobna sytuacja panowała także w innych jednostkach austro-węgierskich rekrutujących się z obszaru Galicji. Opracowanie losów ofi-

⁶⁰ Wrona Stanisław: *Zarys historii...*, s. 3, 7, 10, 13–14.

Zabawa żołnierska przed kasynem, urządzona przez artystów teatru polowego z 16 pstrz Obrony Krajowej, Ukraina, 1917, autor fotografii nieznany; w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie, nr inw. BZS.RKPS.9629.49, digitalizacja PAU, projekt PAUart, domena publiczna

cerów pułku dowodzi także, iż przynajmniej w przypadku tej jednostki nie można mówić o bezpośrednim przejściu pułku i jego kadr na służbę polską. Twierdzenia tego typu, o organizowaniu na bazie pułków austriackich tożsamy do nich terytorialnie i osobowo jednostek polskich, pojawiały się licznie w pamiętnikach i opracowaniach z czasów II Rzeczypospolitej, a także w późniejszej literaturze historycznej. Na przykładzie losów korpusu oficerskiego 16 pp Obrony Krajowej (16 pstrz) widać wyraźnie, że mimo masowego wstępowania oficerów tej jednostki do Wojska Polskiego, nie można mówić o jego bezpośredniej kontynuacji jako 20 pp ziemi krakowskiej. Owszem oficerowie z dawnego austro-węgierskiego pułku stanowili sporą grupę w jego kadrze, jednak większość weteranów tej jednostki została rozproszona wśród innych jednostek i struktur Wojska Polskiego. Jak się wydaje, trudno mówić o jakiegokolwiek ciągłości między tymi jednostkami. Prawdopodobnie podobna sytuacja miała miejsce w przypadku innych formacji wojskowych z terenu dawnej Galicji.

Autor ma nadzieję, że udało mu się przedstawić losy pewnej, dość tragicznej zbiorowości, jaką byli oficerowie konkretnej jednostki zaborczej armii, często doskonale wykształceni ludzie. Musieli porzucić swoje dobrze zapowiadające się kariery na rzecz piekła okopów I wojny światowej, a następnie, często z potrzeby serca, pozostali w służbie podczas wojen o granice II Rzeczypospolitej. Autor ufa, że opracowanie, mimo pewnych braków, będzie dobrym przyczynkiem do dalszych rozważań nad losami całego pokolenia młodych ludzi, którzy w 1914 roku wyruszyli na fronty wielkiej wojny.

Bibliografia

Źródła drukowane

- Lista strat Wojska Polskiego. Polegli i zmarli w wojnach 1918–1920.* Warszawa 1934
- Ranglisten der k.k. Landwehr und der k.k. Gendarmerie 1918. Abgeschlossen mit Personalverordnungsblatt nr. 204-1917. Teilweise bis Personalverordnungsblatt nr 50 von 1918 berichtigt.* Wien 1918
- Ranglisten des kaiserlichen und königlichen Heeres 1918. Abgeschlossen mit Personalverordnungsblatt nr 40/18. Teilweise bis Personalverordnungsblatt nr 77 berichtigt.* Wien 1918
- „Rocznik Oficerski” 1923
- „Rocznik Oficerski” 1924
- „Rocznik Oficerski” 1928
- „Rocznik Oficerski” 1932
- „Rocznik Oficerski Rezerw” 1934
- Schematismus der k.k. Landwehr und für der k.k. Gendarmerie der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Ländern für 1914. Amtlichen Ausgabe.* Wien 1914
- Schematismus für das K.u.K. Heer und für die K.u.K. Kriegsmarine für 1914.* Wien 1914
- Schematismus für das Österreichische Bundesheer und die Bundes-Heeresverwaltung. Bearbeitet im Bundesministerium für Heereswesen. Abgeschlossen mit Verordnungsblatt Nr. 12/28.* Wien 1928
- Seidels kleines Armeeschema. Dislokation und Einteilung des k.u.k. Heeres, der k.u.k. Kriegsmarine, der k.k. Landwehr*

und der königlich ungarischen Landwehr (Abgeschlossen mit 5. August 1914). Wien 1914
Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.6.21 r. Warszawa 1921
Verlustliste ausgegeben am... Wien 1914–1919
Wykaz Oficerów, którzy nadstali swe karty kwalifikacyjne, do Wydziału prac przygotowawczych, dla Komisji Weryfikacyjnej przy Departamencie Personalnym Ministerstwa Spraw Wojskowych. Warszawa 1920

Opracowania

Baczkowski Michał: *Pod czarno-żółtymi sztandarami. Galicja i jej mieszkańcy wobec austro-węgierskich struktur militarnych 1868–1914*. Kraków 2003
 Batowski Henryk: *Rozpad Austro-Węgier 1914–1918 (sprawy narodowościowe i działania dyplomatyczne)*. Kraków 1982
 Enhl Maximilian: *Die österreichisch-ungarische Landmacht nach Aufbau, Gliederung, Friedensgarnison, Einteilung und nationaler Zusammensetzung im Sommer 1914*. Ergänzungsheft 9 zum Werke Österreich-Ungarns Letzter Krieg 1914–1918. Unter der Leitung Edmund Glaise von Horstenau. Wien 1931
 Felczak Wacław: *Historia Węgier*. Wrocław 1983
Geschichte des k. und k. Wehrmacht. Bearb. Alphons Wrede. Bd. 5. Wien 1903
 Jung Peter: *The Austro-Hungarian Forces in World War I. Part 2. 1916–1918*. Oxford 2003

Orman Krzysztof, Orman Piotr: *Wielka wojna na Jurze. Działania i cmentarze wojenne z roku 1914 na Wyżynie Krakowsko-Wieluńskiej i terenach przyległych*. Kraków 2017
Österreich-Ungarns Letzter Krieg 1914–1918. Unter der Leitung Edmund Glaise von Horstenau. Bd. 1–8. Wien 1930–1938
 Plaschka Richard Georg, Haselsteiner Horst, Supan Arnold: *Innere Front. Militärassistentz, Widerstand und Umsturz in der Daonaumonarchie 1918*. Bd. 2. München–Wien 1974
 Rybka Ryszard, Stepan Kamil: *Rocznik oficerski 1939. Stan na dzień 23 marca 1939*. Kraków 2006
 Rydel Jan.: *W służbie cesarza i króla. Generałowie i admirałowie narodowości polskiej w siłach zbrojnych Austro-Węgier w latach 1868–1918*. Kraków 2001
 Szczepanik Wacław: *Cesarskie dzieci z Tarnowa. 57 galicyjski pułk piechoty w latach 1894–1918*. Kraków 2011
 Szczepanik Wacław: Problemy oświatowe w dziewiętnastowiecznych austriackich schematach wojskowych. W: *Addenda do dziejów oświaty. Z badań nad prasą XIX i początków XX wieku*. Red. nauk. Iwonna Michalska, Grzegorz Michalski. Łódź 2013, s. 75–92.
 Urbański August: *Die Geschichte der k.k. 46. Schützendivision*. Berlin 1942
 Wrona Stanisław: *Zarys historii wojennej 20-go pułku piechoty ziemi krakowskiej*. Warszawa 1928
 Wyszczański Lech: *Wojsko Polskie w latach 1918–1921*. Warszawa 2006